

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ

Факультет льотної експлуатації

Кафедра льотної експлуатації та безпеки польотів

Олійник Богдан Сергійович

МАГІСТЕРСЬКА ДИПЛОМНА РОБОТА

МОДЕЛЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

Спеціальність 272 Авіаційний транспорт

Освітньо-професійна програма «Льотна експлуатація повітряних суден»

«Допустити до захисту»

Завідувач кафедри:

д.т.н. _____ С.І. Осадчий

«_____» _____ 2024 р.

Науковий керівник:

к.пед.н. _____ О.Г. Данилко

Робота захищена:

«_____» _____ 2024 р.

З оцінкою _____

Голова ЕК _____

Кропивницький 2024 р.

АНОТАЦІЯ

Метою роботи є розробка та обґрунтування моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів.

У дипломній роботі здійснено аналіз теоретичних особливостей формування пізнавальної активності майбутніх пілотів, а також визначено сутність пізнавальної активності майбутніх фахівців як цілісного утворення, системи, що характеризує стан їхньої особистісної сформованості та професійної спрямованості.

На основі вивчення та аналізу науково-педагогічних джерел розглянуто організаційно-педагогічні основи формування пізнавальної активності майбутніх пілотів. Охарактеризовано чинники, що впливають на формування пізнавальної активності майбутніх фахівців, подано структуру, а також виділено критерії та рівні пізнавальної активності майбутніх пілотів у процесі їх професійної підготовки.

Здійснено експериментальну перевірку стану пізнавальної активності майбутніх авіаційних фахівців.

Спираючись на теоретичний аналіз наукової літератури розроблено та теоретично обґрунтовано модель пізнавальної активності майбутніх пілотів із детальним описом усіх її компонентів.

Виконано розрахунок витрат на розробку моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів. Розроблена нами модель має прийнятну собівартість для її впровадження та використання в процесі професійної підготовки майбутніх пілотів.

Пояснювальна записка містить: 4 рисунка, 7 таблиць, 76 літературних джерел, 104 сторінки, 3 додатки.

ANNOTATION

The aim of the work is to develop and substantiate a model of cognitive activity of future pilots.

The diploma work analyzes the theoretical features of the formation of cognitive activity of future pilots, and also defines the essence of cognitive activity of future specialists as a holistic formation, a system that characterizes the state of their personal development and professional orientation.

Based on the study and analysis of scientific and pedagogical sources, the organizational and pedagogical foundations for the formation of cognitive activity of future pilots are considered. The factors influencing the formation of cognitive activity of future specialists are characterized, the structure is presented, and the criteria and levels of cognitive activity of future pilots in the process of their professional training are highlighted.

An experimental test of the state of cognitive activity of future aviation specialists was carried out.

Based on the theoretical analysis of scientific literature, a model of cognitive activity of future pilots with a detailed description of all its components was developed and theoretically substantiated.

The costs of developing a model of cognitive activity of future pilots were calculated. The model we have developed has an acceptable cost price for implementation and use in the process of professional training of future pilots.

The explanatory note contains: 4 figures, 7 tables, 76 literary sources, 104 pages, 3 appendices.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ	9
1.1 Поняття активності у філософських та психолого-педагогічних дослідженнях	9
1.2 Аналіз вимог до майбутніх пілотів.....	20
1.3 Сутність пізнавальної активності майбутніх пілотів	29
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ	37
2.1 Чинники, що впливають на формування пізнавальної активності майбутніх пілотів	37
2.2 Структура пізнавальної активності майбутніх пілотів.....	43
2.3 Критерії та рівні пізнавальної активності майбутніх пілотів	53
РОЗДІЛ 3 ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ	63
3.1 Визначення стану пізнавальної активності майбутніх пілотів	63
3.2 Обґрунтування моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів.....	73
3.3 Розрахунок витрат на розробку моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів	80
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	100
Додаток А	100
Додаток Б.....	102
Додаток В.....	103

ВСТУП

Розвиток авіаційної галузі сьогодні являється одним із пріоритетних завдань для розбудови сучасної повоєнної України. Реформування освіти в Україні передбачає організацію такого освітньо-виховного процесу, який би забезпечував формування особистості, здатної до життєтворчості, до продуктивного перебування в полікультурному середовищі, бути конкурентоспроможною на європейському ринку праці. Тому підвищення рівня професійної підготовки майбутніх пілотів є актуальною проблемою.

Однією з основних цілей закладу вищої освіти (ЗВО) є навчання майбутніх фахівців, які б відповідали потребам високорозвиненого суспільства. Навчання здобувачів вищої освіти у Державній льотній академії України – це процес, що спрямований на опанування професійних знань, умінь та навичок. При цьому для майбутніх пілотів вагомий вплив на результат навчання має пізнавальна активність.

Розвиток пізнавальної активності тісно пов'язаний з вихованням ініціативою, творчості, самостійності, оскільки активність як риса особистості передбачає, що здобувач вищої освіти стає активним суб'єктом навчальної діяльності та керує своїм розвитком. І одним із аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців цивільної авіації має бути спрямованість на всебічний розвиток здібностей здобувача та забезпечення його продуктивної пізнавальної активності.

Від рівня розвитку пізнавальної активності залежить успішність навчання в ЗВО. Чим вище рівень пізнавальної активності випускника, тим вище його професійна компетентність, а значить, і конкурентоспроможність на ринку праці. Отже, вивчення всіх аспектів, що сприяють розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів у процесі професійної підготовки, є актуальною проблемою.

Однак, на даний момент, із нашої точки зору, недостатньо формуються пізнавальні здібності майбутніх пілотів, є проблеми в опануванні ними професійних знань, умінь та навичок.

Рішенням даної проблеми є розробка та обґрунтування моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів. Використання даної моделі в процесі професійної підготовки дозволить підготувати майбутніх фахівців до професійної діяльності та сформувати всебічно розвинену особистість сучасного авіаційного фахівця, готового до вирішення професійних завдань.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів.

Задачі дослідження:

1. Опрацювати літературні джерела з проблем формування пізнавальної активності особистості та визначити сутність пізнавальної активності майбутніх пілотів.
2. Здійснити аналіз організаційно-педагогічних основ формування пізнавальної активності майбутніх пілотів.
3. Провести експериментальну перевірку рівнів сформованості пізнавальної активності майбутніх пілотів.
4. Теоретично обґрунтувати та побудувати модель пізнавальної активності майбутніх пілотів.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх пілотів.

Предметом дослідження є процес формування пізнавальної активності майбутніх пілотів.

Теоретичну основу дослідження становлять:

- педагогічні та психологічні аспекти проблеми пізнавальної активності (Г. Костюк [25], В. Лозова [28], С. Гончаренко [12], К. Абульханова [1], М. Солдатенко [64], В. Радул [56] тощо);
- наукові роботи, присвячені особливостям функціонування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти (Т. Тернавська [67],

Б. Набока [38], Т. Шепеленко [76], В. Буряк [6], О. Венгер [8], О. Горохівський [14] тощо).

– основні положення професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців (О. Тимочко [68], Г. Лещенко [27], І. Прохоренко [55], К. Суркова [66], П. Онипченко [45] тощо);

– нормативно-правові документи, що стосуються вимог до майбутніх пілотів (Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. [24], Льотні фахівці [3143] | Класифікатор професій ДК 003:2010 [29], Повітряний кодекс України [51], Посадова інструкція пілота, Перелік нормативно-правових документів з авіаційної безпеки [49], Особливості адміністративно-правового статусу екіпажу повітряного судна цивільної авіації України [75] тощо).

Для реалізації мети й виконання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**, а саме: *теоретичні* – *теоретичний аналіз, систематизація, класифікація й узагальнення* матеріалу психолого-педагогічної, навчально-методичної та інструктивно-методичної літератури з поняття пізнавальної активності, проблем активізації навчально-пізнавальної діяльності у процесі професійної підготовки майбутніх пілотів; *вивчення змісту положень*, що стосуються безпеки польотів та підготовки майбутніх пілотів у національних державних документах із питань цивільної авіації; *метод моделювання* для розробки й обґрунтування моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів; *емпіричні методи* – *вивчення й узагальнення досвіду* професійної підготовки здобувачів вищої освіти; *аналіз* різних методик з метою перевірки стану пізнавальної активності майбутніх фахівців; *експертна оцінка даних* для економічного обґрунтування побудованої моделі.

Наукова новизна результатів дослідження полягає тому, що вперше розглянуто проблему формування та розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів; розроблено та теоретично обґрунтовано модель пізнавальної активності майбутніх пілотів.

Практична значимість отриманих результатів визначається їх направленістю на підвищення якості та ефективності навчального процесу в професійній підготовці майбутніх пілотів. Розроблена модель пізнавальної активності може бути використана для подальшої експериментальної перевірки та впровадження в навчальний процес з метою підвищення загального рівня професійної підготовки майбутніх пілотів.

Апробація. Результати наукової роботи доповідалися на II Міжнародній науково-практичній конференції «Global Directions in Scientific Research and Technological Development», 11-13 листопада 2024 року, Валенсія, Іспанія. Сертифікат № EOSS-24/1111-043 від 13 листопада 2024 року.

Публікації. Результати досліджень були опубліковані в наукових тезах:

Олійник Б., Данилко О. Сутність пізнавальної активності майбутніх пілотів. *Global Directions in Scientific Research and Technological Development : Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 2st International Scientific and Practical Conference (November 11-13, 2024. Valencia, Spain).* European Open Science Space, Valencia, Spain, 2024. P. 222-225. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2024/11/Valencia_Spain_11.11.24.pdf

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

1.1 Поняття активності у філософських та психолого-педагогічних дослідженнях

Становлення ринкових відносин висуває до кожного члена суспільства високі вимоги щодо готовності жити та працювати в суспільстві, де кожна людина, а не держава, несе повну відповідальність за себе і за близьких їй людей, відображаючи це у своїх вчинках та поведінці. Тобто сучасні суспільні перетворення вимагають від людей прояву вольових якостей, реалізації в повній мірі потенційних можливостей, ініціативності, творчості, цілеспрямованості й відповідальності, узагальнюючою характеристикою яких є “активність”. Формується активність у певному соціальному середовищі, водночас впливаючи на економічні, ідеологічні, загальнокультурні особливості життя суспільства. На відповідній стадії свого розвитку особистість починає сама свідомо організовувати власне життя, визначати інтенсивність свого особистого розвитку, намагатися активно впливати на процеси, що відбуваються в суспільстві. Тому, розглядаючи окремі аспекти процесу розвитку особистості у різний віковий період, слід звернути увагу на таку рису людини як активність. Активність людини стає тим вектором, завдяки якому особистість керує своїм власним розвитком з урахуванням загальнолюдських цінностей та вимог суспільства.

Показово, як практико-орієнтовне розуміння активності відображено у різноманітних словниках.

Наприклад, Великий тлумачний словник сучасної української мови містить наступне визначення: “активність – енергійна діяльність, діяльна участь у чому-небудь” [7].

Активність – у словнику іншомовних слів: “посилена діяльність, діяльний стан”. Слово “активний” в перекладі з латинської (activus) означає діяльнісний.

В історії науки надзвичайно складно виокремити самотійну, “чисту” лінію розвитку і становлення поняття активності. Уявлення про активність називали у “надрах” цілого ряду інших, достатньо глобальних категорій, таких як душа, рух, форма, мета, свобода, внутрішня і зовнішня детермінація.

У наш час “активність” як наукова категорія досліджується в різних аспектах: біологічному, філософському, педагогічному.

Розуміння поняття “активність” як широкої категорії, що містить і діяльність, не дає змоги охопити всієї різноманітності виявів соціального порядку. Механічне перенесення окремих ознак матерії на вивчення людини може привести до висновку, що остання активна внаслідок своїх природних якостей. Цим самим відсувається на задній план соціальна сутність людини як особистості. Таким чином, активність людини – це не природна риса, вона може змінюватися у зв’язку з розвитком особистості, зміною її соціального середовища, у якому людина перебуває. Отже, можна говорити про абсолютну активність людини як біологічної істоти, частини природи і про відносну, змінну, якщо йдеться про особистість.

Як зазначалося вище, питання про сутність активності є багатоаспектним, тому вимагає аналізу в різних напрямках. Цьому сприяє і тлумачення поняття “активність” Г.С. Костюком, який у “Педагогічній енциклопедії” відрізняє активність у загальному біологічному значенні і активність людини як її важливу рису – “здатність змінювати оточуючу дійсність у відповідності з власними потребами, поглядами, цілями. Як особливість особистості людини активність знаходить вияв у енергійній, ініціативній діяльності, праці, навчанні, громадському житті, різних видах творчості, спорті, грі та ін.” [25].

У філософській науці поняття “активність” розглядається як універсальна, всезагальна якість матерії, яка виступає в одному випадку “мірою спрямованої дії”, в іншому – “збудженим станом об’єкта, котрий обумовлює зворотній вплив на дію”, в третьому – “здатністю матеріальних об’єктів вступати у взаємодію з іншими об’єктами”.

Філософський енциклопедичний словник визначає “активність” як одну з характерних рис способу життєдіяльності особистості, що відображає міру (рівень) спрямованості її здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів [69].

Відомий педагог С. Гончаренко визначає активність особистості як здатність до діяльності перетворити навколишнє середовище й саму себе на основі матеріальної і духовної культури” [12]

У багатьох дослідженнях якісною характеристикою діяльності, мірою і ступенем її виявлення є активність. Дослідники наголошують на тому, що принципова відмінність активності та діяльності полягає в тому, що діяльність виходить із потреби в предметі, а активність - із потреби в діяльності. Активність не тільки якісно притаманна самій діяльності (наприклад - праці), а й надає їй певного "забарвлення". Активність визначає діяльність і є рушійною силою, джерелом пробудження в людини її "потенціалів".

Активність начебто передуює діяльності в часі: до початку діяльності ми ще не можемо щось змінити, передумати, поліпшити, адже це можна зробити в процесі самої діяльності. До початку діяльності ми активно вибираємо, що саме бажано, вільно плануємо, думаємо, за допомогою яких способів та якими засобами чогось досягти. Активність не тільки передуює діяльності, а й "супроводжує" її протягом усього процесу. Не можна уявити оптимальної діяльності, позбавленої активності [3].

В.І. Лозова також відзначає, що сам підхід до визначення активності як якісної характеристики діяльності є вірним, але він не вичерпує

проблеми. Активність визначає якість діяльності, але дуже специфічно – через відношення суб'єкта до процесу діяльності та його результату. Відношення ж містить готовність, прагнення суб'єкта до діяльності, бажання здійснити її швидко, енергійно, проявити ініціативу, самостійність. Тобто активність, у даному випадку, є особливим моментом діяльності, який реалізує саморух діяльності, набуваючи властивих цій діяльності характеристик, що забезпечують її нову природу [28, с.87].

Другий напрям у визначенні понять “активність” і “діяльність” полягає в тому, що ці два поняття ототожнюються, тобто активність визначається як діяльність: “Активністю є така діяльність соціального суб'єкта, в якій мотив і мета мають тенденцію до гармонічної єдності”. “Активність людини є її діяльність; активність і діяльність як поняття рівні за обсягом і можуть бути синонімами” [26].

Діяльність володіє власним рухом, у якому і виступають моменти власне активності. Але складність їх споглядання полягає в тому, що вони ніби занурені у діяльність, у процес її реалізації так, що обидва моменти – активність і діяльність – виглядають злитими одне з одним. Тому головне завдання полягає в тому, щоб виявити факт уособлення активності у самостійний момент руху діяльності.

Цікавою, на наш погляд, є позиція О. Киричука, який стверджує, що активністю є такою діяльністю, в якій гармонійно переплітаються мотив і мета: “Активність людини є її діяльність; активність і діяльність як поняття рівні за обсягом і можуть бути синонімами” [22].

Скрипченко О.В. стверджує, що активна людина (у різноманітних формах) намагається зняти особистісну невизначеність, незавершеність (під час діяльності), і тут її надмірна саморегулювання стає своєрідним гальмом активності. Проте саморегуляція людини не обмежується контрольними функціями. В процесі саморегулювання особистість зважає не лише на міру активності, а й на власний стан, можливості, всю сукупність мотивів.

Активність особистості може бути деформованою через втрату нею ролі суб'єкта діяльності. Тільки за наявності зазначеної якості, за здатності особистості виступити повноправним суб'єктом діяльності можлива справжня гармонійна активність [63].

Особистість, як відтворення громадської сутності людини, формується і розвивається в процесі діяльності, яка є специфічною формою засвоєння і перетворення людиною світу. У залежності від ставлення людини до діяльності вона може мати різний характер. Отже, активність суб'єкта, що діє, визначає характер діяльності, її якість, але не змінює її. К.О.Абульханова зазначає, що поняття “активність” більш широке у порівнянні з поняттям “діяльність”. Можна сказати, що активність не тільки якісно притаманна самій діяльності, надає їй певну “забарвленість”, але й структурно більш складно організована. Активність зумовлює діяльність (з її структурами, функціями), мотиви, цілі, спрямованість, бажання (або небажання) здійснювати діяльність, тобто є рухомою силою, витокм пробудження в людині її “сплячих потенціалів” [1].

Активність ніби передує діяльності у часі: до початку діяльності ми ще можемо щось змінити, передумати, покращити, після – ми вже вимушені закінчити розпочате незалежно від того, наскільки особистісно це привабливо, оскільки діяльність має свої “тілесні” – технічні, соціальні структури. Але активність не тільки “передує” діяльності, а й “супроводжує” її протягом усього процесу здійснення. Не можна уявити оптимальну діяльність, позбавлену активності, яка йде за інерцією, за жорстким планом, активність “будує” варіанти по ходу діяльності.

Діяльність “особистісно забарвлена”, здійснюється не тільки більш конструктивно, але і в певному напрямку, з певною орієнтацією (на інших, на себе). Активність ніби “повертає” її, надає їй особливу особистісну значущість.

Діяльність, згідно С.Л.Рубінштейну, є специфічною формою активності людини, спрямованої на свідоме перетворення нею навколишнього світу. “Навіть у тих випадках, коли людині по ходу її діяльності треба вирішувати різноманітні завдання, не пов’язані між собою як частина та ціле, діяльність людини набуває все ж єдності та цілеспрямованості, у кожній її дії є загальна мета – одночасно узагальнена та особистісно значуща, заради якої людина у кінцевому випадку щось намагається здійснити. У такому способі життя людини і проявляється, і формується цілісна людська особистість” [13]. Таким чином, діяльність можна визначити як специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання та творче перевтілення навколишнього світу, вміщуючи саму себе та умови свого існування. У діяльності людина створює предмети матеріальної і духовної культури, перевтілює свої можливості, зберігає і вдосконалює природу, будує суспільство, створює те, що без її активності не існувало б у природі. Творчий характер людської діяльності виявляється в тому, що завдяки їй вона виходить за природні межі. Внаслідок продуктивного, творчого характеру власної діяльності людина створила знакові системи, знаряддя впливу на себе і природу. Історичний прогрес зобов’язаний своїм походженням саме діяльності, а не удосконаленню біологічної природи людей.

Проаналізувавши різні точки зору щодо бачення проблеми співвідношення понять “активності” та “діяльності”, ми вважаємо доцільним висловити своє розуміння проблеми, визначаючи поняття “активність” як таке, що містить “діяльність” у всіх її формовиявах суто людського виміру.

Незалежно від різних поглядів на співвідношення діяльності й активності – чи містить діяльність активність, чи виступають вони синонімами, чи діяльність є лише формою активності – вона складає ведучу утворюючу активності людини.

Нині існують дуже складні залежності рівнів та форм прояву активності, зумовлені історичною ситуацією, культурно-етнічними характеристиками, індивідуальними особливостями, психологічними типами, соціокультурними характеристиками людського суспільства в цілому.

Особливо складна ситуація виникає в наші дні, коли маємо багатоплановий характер прояву активності кожного індивіда. Адже в наш час склалася ситуація (за рахунок розвитку нових комунікаційних та технічних засобів, інтернету тощо), в якій формується особлива сфера зв'язків та відношень, значущих для поглиблення, росту та розширення активності, формування її нових типів, видів, при одночасному погашенні деяких попередніх стійких форм.

Тому, ми вважаємо, що проблема людського фактору в сучасному світі в умовах гуманізації суспільства та пошуку шляхів не тільки збереження людини, а і її вдосконалення, актуалізує і проблему активності саме в її людському вимірі, тобто вимірі активності особистості.

Автор Українського педагогічного словника С.У.Гончаренко визначає активність особистості як “здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міру цілеспрямованого планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння багатств матеріальної і духовної культури” [12].

Співзвучним із С.У.Гончаренком є розуміння “активності особистості” В.В.Радулom, який розуміє її як “діяльне ставлення особистості до світу, здатність створювати суспільно значущі перетворення матеріальної і духовної сфер на основі засвоєння історичного досвіду людства” [56, с.118].

В.І.Лозова наголошує на тому, що активність, у широкому розумінні цього слова, притаманна матеріальному світу, розглядає активність особистості як самостійну категорію, формування і розвиток якої проходить у соціальному середовищі [28, с. 100].

Отже, аналіз літературних джерел свідчить про те, що найбільше уваги проблемі активності особистості приділила зарубіжна та вітчизняна психологічна школа науковців.

Підводячи підсумок варто зазначити, що особистісна активність – самостійна категорія, є змінною, набутою, а не вродженою якістю людини, ось тому активність піддається формуванню та подальшому розвитку, тобто, прагнення розширювати сферу своєї діяльності, здатність нести в собі потенціал енергії, сили, творчості. Активність як особлива риса особистості постійно змінюється на певних рівнях життєдіяльності, тому можна зазначити наступні види особистості, що наведено в таблиці 1.1 [53].

На нашу думку, одним найважливіших видів активності особистості є пізнавальна активність, як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності курсантів. Аналіз наукових джерел показав, що єдиного підходу до трактування поняття «пізнавальна активність» не існує. Деякі дослідники розглядають пізнавальну активність як якість діяльності, інші – як рису особистості, треті – і як якість діяльності, і як рису особистості в їх діалектичній єдності. Пізнавальну активність як якість діяльності, що проявляється у ставленні учня до змісту і процесу діяльності, до ефективного оволодіння знаннями і способами діяльності за оптимальний час, до мобілізації морально-вольових зусиль та досягнення навчально-пізнавальної мети, визначає Б. Набока [38].

Т. Алексеєнко під пізнавальною активністю розуміє складну систему властивостей суб'єкта, що інтегрує важливі якісні характеристики типового для нього прояву пізнавальної діяльності: «...Пізнавальна самостійність, пізнавальна ініціативність, а також повнота і мобільність знань, умінь і навичок у сфері реалізації цієї активності» [4, с. 3].

В Державних стандартах професійної освіти пізнавальна активність трактується як «риса особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної

пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також в її якості» [16, с. 278].

Таблиця 1.1.

Види активності (За С.М. Прищепю [53])

№ з/п	Види активності	Визначення
1.	Психічна активність	співставляється у психофізіологічних дослідженнях з активованістю (індивідуальним рівнем активації).
2.	Когнітивна активність	особлива роль пов'язується з отриманням когнітивного результату, який переживається людиною як почуття задоволення від отриманої інформації.
3.	Розумова активність	центральне ядро якої складають когнітивні функції та процеси, у тому числі прагнення до різноманітності, допитливості.
4.	Інтелектуальна активність	розумова діяльність, яка розгортається у своєрідних умовах, компонентами якої інтелектуальні та мотиваційні фактори.
5.	Творча активність	здатність суб'єкта до внутрішнього "довільного" ціле покладання.
6.	Пізнавальна активність	стан готовності до позитивної діяльності, близький до рівня потреб у ній, допитливість.
7.	Поведінкова активність	проявляється в різних виявах поведінки людини.
8.	Комунікативна активність	проявляється в ситуації спілкування, визначається соціальними функціями людей.
9.	Трудова активність	взаємопов'язана з інтелектуальними та розумовими процесами.
10.	Соціальна активність	ступінь прояву сил, можливостей і здібностей людини як члена соціуму
11.	Надситуативна активність	активність суб'єкта, який виходить за рамки ситуації.

Але, як зауважує Т.Л. Шепеленко, активність пізнання буде проявлятися лише в тому випадку, коли учень проявляє самостійність у переосмисленні знань, творчо підходить до вирішення завдань. В іншому разі його дії «в кращому випадку можуть вказувати лише на моторність людини, що зовсім не аналогічне активності її пізнання» [76].

Тобто, загалом дослідники сходяться на тому, що «З психологічної точки зору пізнавальна активність - це міра розумового зусилля,

спрямована на задоволення пізнавальних інтересів індивіда. Як педагогічне явище, пізнавальна активність є двостороннім взаємопов'язаним процесом: з одного боку - це форма самоорганізації і самореалізації учня, з другого – результат цілеспрямованих зусиль педагога в організації пізнавальної діяльності учня» [33].

У цьому зв'язку заслуговує на увагу точка зору В. Ребенок щодо природи пізнавальної активності, яка може виникати завдяки продуктивній активності [57].

Пізнавальна активність має зовнішній та внутрішній аспект. Зовнішня сторона виступає як результативність навчально-пізнавальної діяльності в межах зазначеного часу, яка виражається в отриманому результаті. Внутрішня сторона цієї активності складається з потреб, мотивацій діяльності, фізичних та розумових зусиллях і реалізації власних пізнавальних можливостей. Ознаками пізнавальної активності в будь-якій діяльності є готовність до роботи, прагнення до самостійної діяльності, якість роботи, шляхи вибору оптимальних шляхів розв'язання завдань.

При розгляді навчального процесу як виду активності ознаками активності здобувачів вищої освіти виступають наступні елементи:

- питання студентів до викладача та одногрупників;
- схильність до аналізу помилок, критичність;
- використання отриманої бази знань;
- участь в колективній роботі групи (доповнення, виправлення помилок, бажання висловити власну точку зору);
- прагнення дізнатись причину та наслідки явища;
- самостійне опрацювання літератури з теми;
- вибір складності завдання;
- самоконтроль, самооцінка, аналіз власних пізнавальних та практичних дій.

Пізнавальна активність у навчальному процесі вимагає об'єктивної закономірності навчання як активного процесу пізнання. Це виступає

важливим фактором необхідності активної діяльності здобувачів у пізнанні. Суть останнього полягає в тому, що характер та ступінь активності їх в навчанні можуть бути різними. У навчально-виховному процесі, стимулами пізнавальної активності, крім внутрішнього стимулу - пізнавального інтересу, можуть також виступати такі педагогічні прийоми, як заохочення, розкриття необхідності та значення навчального завдання (мотивація), підкреслення розвитку позитивних рис особистості в процесі навчання, своєчасне визнання успіхів, активна позиція викладача, довіра студентів та інші, які вже стають зовнішніми стимулами пізнавальної активності. Вдалий вибір методів та прийомів в конкретній навчальній ситуації є важливим стимулом активізації як пізнавальної діяльності, так і навчально-виховного процесу [46].

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дозволяє говорити про різне бачення науковцями проблеми активності, та пізнавальної активності особистості зокрема. Але майже всі вони визначають її (активність особистості) як особливий стан, схильний до тієї чи іншої взаємодії, або як відносно стійку якість, яка проявляється на рівні інтенсивності реалізації поведінки, діяльності та їх результаті, стійкості та об'ємі взаємодії, що виходить із внутрішньої її ініціативи. Тобто активність особистості не є результатом дії лише фатальних, наперед визначених зовнішніх умов або якоїсь особливої сили, незалежної від взаємодії із зовнішнім середовищем.

Отже, узагальнюючи здобутки наукових досліджень у даному напрямі, ми вважаємо за потрібне зупинитися на наступному визначенні активності особистості, яке, на нашу думку, найбільше відображає дану категорію саме через призму професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців: це самостійна категорія, соціальне явище, яке має свої специфічні особливості; не є незмінною, вродженою якістю людини, а відтак потребує формування і розвитку.

На наш погляд, пізнавальна активність здобувачів вищої освіти формується, розвивається і виявляється у навчально-пізнавальній діяльності і є її якісною характеристикою. У навчально-пізнавальній діяльності активність особистості набуває якості рис особистості. Це дає змогу пізнавальну активність розглядати з позицій діяльнісно-особистісного підходу і як якість навчально-пізнавальної діяльності, спрямовану на досягнення цілей навчання, і як рису особистості, що є метою, засобом досягнення і результатом цієї діяльності.

Ураховуючи вищезазначене, ми розглядатимемо пізнавальну активність здобувача вищої освіти як інтегративну якість особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння майбутнім фахівцем соціального досвіду, знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у пізнавальній діяльності, що спрямована на досягненні цілей навчання.

1.2 Аналіз вимог до майбутніх пілотів

Як підкреслює багато дослідників, у процесі професійного навчання закладі вищої освіти (ЗВО) відношення “людина – професія”, що дотепер визначалося лише уявленням особистості про обрану професію (не завжди вичерпними, часто інфантильними, ідеалізованими), починає опосередковуватися необхідністю включення здобувача вищої освіти в активну, практичну діяльність з формування себе як професіонала, суб’єкта професійного становлення.

Однією з основних цілей сучасного ЗВО є навчання майбутніх фахівців, які б відповідали швидкоплинним актуальним потребам динамічного суспільства. Навчання майбутніх пілотів в Українській державній льотній академії – це процес, що спрямований на опанування професійних знань, умінь та навичок. Однією з важливих особливостей

цього процесу є ефективне моделювання професійної діяльності майбутнього пілота.

Згідно з Класифікатором професій ДК 003:2010 (Льотні фахівці [3143]) визначаються наступні професії, що належать до категорії «пілот»: інспектор-пілот, командир авіаційної ланки, командир повітряного судна (літака, вертольота), командир повітряного судна (пілот, льотчик) – інструктор, льотчик-випробувач, льотчик-спостерігач, наставник-пілот авіаційного (льотного) загону, оператор-випробувач бортовий, пілот (другий пілот) [29].

Командир повітряного судна (КПС) — командир екіпажу повітряного судна у цивільній авіації. Окрім безпосередньо керування судном, виконує управлінські та адміністративні функції під час польоту. Відповідає за його експлуатацію та безпеку під час польоту. Командиром, як правило, є пілот із найбільшим льотним досвідом серед інших членів екіпажу в типових дво- або три- пілотних льотних екіпажах (окрім нього ще другий пілот та бортінженер), або пілот невеликого судна, якщо існує тільки один сертифікований і кваліфікований пілот за штурвалом літака. Командир повинен бути юридично сертифікований (або іншим чином уповноважений) на експлуатацію літального апарату для конкретних польотних умов. Командир екіпажу юридично відповідає за повітряне судно, його безпеку та експлуатацію польоту, і, як правило, є відповідальним за порушення будь-яких правил польоту [52].

Чинне законодавство дає визначення авіаційного персоналу як особового складу авіаційного підприємства, організації, підрозділу, навчального закладу, що складається з авіаційних спеціалістів за професійною ознакою [51]. Своєю чергою ст. 49 ч. 4 Повітряного кодексу України визначає склад авіаційного персоналу, до якого належать:

- 1) пілот повітряного судна;
- 2) диспетчер управління повітряним рухом (диспетчер служби руху);
- 3) персонал з технічного обслуговування повітряних суден;

- 4) члени випробувального екіпажу;
- 5) член екіпажу пасажирського салону (бортпровідник);
- 6) диспетчер із забезпечення польотів.

Відповідно до додатка 1 до Чиказької конвенції член льотного екіпажу визначається як особа, на яку покладені «істотні обов'язки по керуванню повітряним судном протягом льотного часу» [24]. Таке визначення не є вичерпним, а слугує скоріше орієнтиром для національних законодавств країн – членів ІКАО. Відповідно до Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів, затверджених Наказом Державного Департаменту авіаційного транспорту України й Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 1996 р. № 168/397, екіпаж повітряного судна – особи авіаційного персоналу, яким в установленому порядку доручено виконувати певні обов'язки з керування й обслуговування повітряного судна для здійснення польотів [75]

Правовий статус екіпажу повітряного судна регулюється як на міжнародному, так і на національно-правовому рівні.

Авіаційному персоналу та екіпажу ПС присвячено розділи VII та VIII Повітряного кодексу України.

Розділ VIII

ЕКІПАЖ ПОВІТРЯНОГО СУДНА

Стаття 57. Екіпаж повітряного судна

1. Екіпаж повітряного судна складається з осіб льотного складу, до якого належать особи льотного екіпажу та екіпажу пасажирського і вантажного салону, які під час польоту постійно виконують такі функції:

1) виконання процедур, передбачених керівництвом з льотної експлуатації повітряного судна;

2) обслуговування устаткування, механізмів та приладів, необхідних для польоту повітряного судна, а також обладнання, встановленого на повітряному судні та необхідного для виконання польотного завдання;

3) забезпечення процедур безпеки пасажирів на борту повітряного судна та їх обслуговування.

2. Склад екіпажу визначається залежно від типу повітряного судна, характеристик і тривалості польоту, характеру операцій, для яких це повітряне судно призначене. Склад випробувального екіпажу визначається відповідно до авіаційних правил України щодо проведення випробувальних польотів. Поіменний список членів екіпажу визначається експлуатантом перед кожним польотом.

3. Мінімальна чисельність складу екіпажу повітряного судна встановлюється керівництвом з льотної експлуатації конкретного типу повітряного судна.

4. Усі члени екіпажу належать до льотного складу.

Стаття 58. Обов'язки та права членів екіпажу повітряного судна

1. Член екіпажу відповідає за належне виконання своїх службових обов'язків, виконання обов'язків, пов'язаних з безпекою повітряного судна, пасажирів на борту.

2. Член екіпажу повинен:

1) доповідати командирі про будь-який випадок відмови, збою чи дефект, що можуть вплинути на безпечну експлуатацію повітряного судна, включаючи його аварійні системи;

2) використовувати схеми доповіді експлуатанта про випадки загрози згідно з програмою безпеки і заходами щодо безпеки польотів.

3. Членові екіпажу забороняється виконувати свої обов'язки на повітряному судні, якщо він:

1) перебуває під дією будь-якого препарату, що впливає на працездатність і може загрожувати безпеці польоту повітряного судна;

2) погано почувається, що може загрожувати безпеці польоту.

4. Членові екіпажу забороняється вживати алкоголь менш як за вісім годин до зазначеного часу виконання своїх службових обов'язків у польоті або оголошення режиму готовності, заступати на льотне чергування з

рівнем алкоголю в крові, що перевищує 0,2 проміле, та вживати алкоголь під час польоту чи перебуваючи в режимі очікування.

Стаття 59. Командир повітряного судна

1. Командиром повітряного судна може бути пілот, який має відповідну кваліфікацію та досвід. Командира повітряного судна з числа членів екіпажу призначає експлуатант для виконання керівних функцій на повітряному судні.

2. Власник, орендар або лізингоодержувач повітряного судна авіації загального призначення призначає пілота, на якого покладає виконання функцій командира повітряного судна та відповідальність за безпечне виконання польоту.

3. У разі якщо до складу екіпажу повітряного судна входить лише одна особа, вона виконує обов'язки командира повітряного судна.

Стаття 60. Відповідальність та права командира повітряного судна

1. Командир повітряного судна:

1) несе відповідальність за безпеку всіх членів екіпажу, пасажирів і вантажу на борту з моменту, коли він піднімається на борт, до моменту, доки не залишить літак після польоту;

2) несе відповідальність за експлуатацію і безпеку повітряного судна з моменту готовності повітряного судна вирулити на злітну смугу для польоту до того моменту, коли закінчилося приземлення і двигун (двигуни), що використовувався як основна силова установка, заглушено;

3) має право віддавати команди, які вважає необхідними і такими, що забезпечують безпеку повітряного судна, пасажирів і вантажу, що перевозяться літаком;

4) має право відмовити в перевезенні: будь-якої особи або будь-якої частини вантажу, якщо, на його думку, це може становити потенційну загрозу безпеці літака чи пасажирів; особі, якщо вона перебуває під впливом алкоголю або медичних препаратів до такого ступеня, що може загрожувати безпеці літака або пасажирів; небажаних пасажирів,

депортованих осіб чи ув'язнених, якщо їх переміщення становить загрозу безпеці літака чи пасажирів;

5) повинен забезпечити інформування пасажирів про місцезнаходження аварійних виходів, розташування і використання відповідного аварійного і рятувального обладнання;

6) має право приймати остаточне рішення про прийняття чи неприйняття літака з експлуатаційними недоліками, дозволеними експлуатаційною документацією;

7) повинен забезпечити проведення передпольотної підготовки.

2. Командир або пілот, якому передано управління польотом в аварійній ситуації, що вимагає термінового прийняття рішення або виконання дії, може виконувати будь-які дії, які він вважає необхідними за цих обставин. У таких випадках він може відступати від правил, експлуатаційних схем і методів в інтересах безпеки.

3. Експлуатант повітряного судна повинен вжити всіх можливих заходів щодо гарантування виконання особами, які перебувають на повітряному судні, усіх законних наказів командира повітряного судна з метою забезпечення безпеки літака, осіб та майна, що перебувають на ньому.

4. Командир повітряного судна, який отримав сигнал лиха від іншого повітряного чи морського судна, помітив повітряне чи морське судно, що зазнало аварії або якому загрожує небезпека, або іншу катастрофу, стихійне лихо чи людину в морі, для життя якої існує загроза, зобов'язаний надати допомогу постраждалим або особам, життю яких існує загроза, в обсязі, що дозволяє йому надати таку допомогу без загрози безпеці повітряного судна, пасажирів, членів екіпажу або інших осіб, за яких він несе відповідальність [51].

Основними нормативними актами, які регулюють діяльність екіпажу повітряного судна, є [49]:

1. Повітряний кодекс України.

4. Закон України «Про державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації».

4. 08.10.2014 № 520 «Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України».

6. 17.06.2008 року № 48/ДСК «Про затвердження Інструкції щодо дій екіпажу у разі виникнення надзвичайних ситуацій на борту повітряного судна під час виконання пасажирських авіаперевезень».

7. 26.03.2010 року № 159 «Про затвердження Положення про розслідування авіаційних подій та інцидентів», зареєстровано в Мін'юсті 2 серпня 2010 року за № 590/17885.

8. 02.11.2010 року № 804 «Про затвердження Правил проведення службового розслідування актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації», зареєстровано в Мін'юсті 24 січня 2011 року за № 106/18844.

9. 04.12.2002 року № 635 «Про затвердження Інструкції про підготовку Керівництва з виконання польотів повітряних суден експлуатанта цивільної авіації України».

10. 18.07.2003 року № 374 «Про порядок узгодження Керівництва з виконання польотів».

11. 18.01.2004 року № 188 «Про затвердження Правил розслідування надзвичайних подій та пошкоджень цивільних повітряних суден в Україні».

12. 01.12.2004 року № 205 «Правила допуску до експлуатації злітно-посадкових майданчиків для польотів легких повітряних суден», зареєстровано в Мін'юсті 24 грудня 2004 року за № 1644/10243.

13. Конвенція про Міжнародну цивільну авіацію (Чикаго, 1944 року).

14. Резолюція 2309 (2016), ухвалена Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй на 7775 засіданні 22 вересня 2016 року

11. Людський фактор в системі заходів безпеки ЦА (ІКАО, Doc 9808, видання 1, 2002 року, AN/765).

15. Керівництво по дистанційно пілотованим авіаційним системам (ДПАС) (ІКАО, Doc 10019, видання 1, 2015 року, AN/507).

16. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 300/2008 від 11 березня 2008 року про спільні правила у сфері авіаційної безпеки цивільної авіації та про скасування Регламенту (ЄС) № 2320/2002.

Основоположним документом для розробки вимог до авіаційного персоналу та екіпажу ПС є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію та Додаток 1 до неї [24].

Відповідно до ст.. 37 цієї угоди «Міжнародні стандарти та рекомендована практика кожна договірна держава зобов'язується співпрацювати у забезпеченні максимально можливого ступеня однаковості правил, стандартів та процедур і організації, що стосується ПС, персоналу. З цією метою ІКАО приймає та час від часу змінює стандарти, рекомендовану практику і процедури, які стосуються, в тому числі, присвоєння льотному та технічному персоналу .

Більше того, у положеннях Конвенції встановлюється, що будь-яка держава, яка визнає складним дотримування міжнародних Стандартів або процедур, негайно повідомляє ІКАО про відмінності між її правилами та процедурами та тими, що містяться в додатках щодо авіа персоналу.

Для успішного виконання всі своїх завдань та обов'язків, окрім вищезазначених нормативних актів, майбутній пілот повинен мати знання в різних областях, а саме:

- Конституцію України;
- накази, постанови, керівництва, інструкції, керівні документи Міністерства транспорту і зв'язку України, Державної авіаційної адміністрації, відповідні документи Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), що регламентують діяльність цивільної авіації, структуру та напрями діяльності авіапідприємства (авіакомпанії);

- керівництво виконання польотів за напрямом своєї роботи тощо;
- правила визначення робочого часу та часу відпочинку ЕПС цивільної авіації;
- основи трудового законодавства;
- іноземну мову в обсязі, необхідному для виконання професійних обов'язків;
- відповідні фаховим завданням програмні засоби роботи на комп'ютері;
- норми охорони праці, виробничої санітарії, протипожежного захисту тощо.

Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців проводиться відповідно до затверджених нормативних документів (навчальних та робочих планів, програм, інструкцій та курсів навчально-льотної підготовки) та будується на принципах:

- свідомої та активної участі кожного курсанта-пілота в навчальному процесі;
- експлуатаційної спрямованості процесу підготовки, кінцевою метою якої є набуття знань та вироблення практичних умінь членів екіпажу діяти безпомилково та своєчасно в очікуваних умовах та особливих ситуаціях у польоті;
- застосування програмованого навчання з використанням технічних засобів навчання (ТЗН), що дозволяє враховувати індивідуальні особливості курсантів;
- систематичного самостійного навчання членів екіпажу у процесі льотної діяльності з метою підтримання отриманих професійних знань та практичних навичок на рівні, що забезпечує високу безпеку польотів [68].

Як бачимо, активізація системи знань, умінь та навичок, необхідних для професійного становлення майбутніх пілотів є необхідністю та рушійною силою в опануванні знань майбутніми фахівцями. Причому активність передбачає самостійність особистості, вибір засобів, форм

діяльності, які виявляються у визначенні оптимальних шляхів для досягнення мети. Ставлення здобувачів вищої освіти до навчально-пізнавальної діяльності визначається їхніми потребами, установками, мотивами, емоціями, вольовими зусиллями. Усе це дозволяє розглядати пізнавальну активність майбутніх пілотів як цілісне утворення, систему, що характеризує стан їхньої особистісної сформованості та професійної спрямованості.

1.3 Сутність пізнавальної активності майбутніх пілотів

Активність, як уже відмічалось, практично є темою наріжного каменя, що так або інакше торкається в дослідженнях різних сфер знань про особистість і є передумовою психічного, фізичного, соціального й духовного її розвитку.

У наш час виокремлюються різні, пов'язані з людиною, види, форми активності і визначаються сфери напрямку її дослідження.

Активність – це риса особистості, котра знаходить вияв у готовності, прагненні до самостійної діяльності, якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети і виявляє, тим самим, своє ставлення до конкретної діяльності та її результатів.

Як риса особистості активність перебуває у стані постійної зміни, що ускладнює її характеристику.

На нашу думку, у якості особливої сфери дослідження активності виступає пізнавальна активність, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства, коли обсяг необхідних для людини знань швидко зростає, важливо прищепити здобувачам ВО вміння самостійно поповнювати свої знання й орієнтуватися в потоці наукової та професійної інформації.

Результати аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури свідчать про те, що «пізнавальна активність» розглядається вченими як інструмент розвитку в здобувачів освіти здатності до

активного та творчого вирішення проблем, що постають у їхній майбутній діяльності. Зокрема, формування пізнавальної творчої самостійності майбутніх педагогів характеризується С. Міхно як «цілеспрямований процес комплексного становлення мотиваційного, когнітивного, діяльнісно-творчого та особистісно-рефлексивного компонентів цього явища» [36]. Значний інтерес для нашого дослідження становить науковий доробок А. Калініченко щодо ролі ситуації реальної відповідальності в активізації навчальної діяльності студентів. Дослідниця А. Калініченко зазначає, що «навчальна діяльність студентів значно активізується, коли вони, усвідомлюючи її роль, будуть зацікавлені як процесом, так і результатом власного навчання. Основна увага має зосереджуватись на розвитку мотиваційно-ціннісної сфери (формування переконання в необхідності навчання, ціннісних орієнтацій та ідеалів, вольових якостей) та інструментальної сфери (засвоєння знань про систему навчання, вироблення умінь і навичок його організації)» [40].

У психолого-педагогічних дослідженнях пізнавальну активність найчастіше розглядають у двох аспектах: як процесуальну характеристику пізнавальної діяльності або ж як відносно стабільну якість особистості. На наш погляд, обидва підходи не суперечать один іншому і повинні розглядатися в комплексі, як такі, що взаємно доповнюються. Слід зауважити також, що, розглядаючи структуру пізнавальної активності, окремі науковці акцентують увагу на її мотиваційній складовій, пов'язуючи її передусім з пізнавальними інтересами і потребами особистості [64], інші – наголошують на важливій ролі пізнавальних процесів, мислительних операцій, способів і прийомів розумової діяльності [37].

Аналіз визначень поняття “активність” свідчить, що воно пов’язане із поняттям “діяльність”, його зміст розкривається через характер діяльності і ставлення до неї особистості. Взаємозв’язок цих двох понять вчені розкривають по-різному.

У дослідженнях М. Солдатенка [64], О. Скрипниченко [63] та інших вчених зазначається, що поняття “активність” і “діяльність” взаємозв’язані, але не тотожні.

За В.А. Крутецьким, діяльність – це активність людини, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей, пов’язаних із задоволенням його потреб і інтересів, на виконання вимог до нього з боку суспільства і держави. І одночасно автор говорить про активність як про одну із найважливіших загальних властивостей особистості, яка проявляється в діяльності, у процесі взаємодії з оточуючим середовищем: "Поки людина живе, вона постійно діє щось робить, чимось зайнята. Тобто, вона проявляє активність – зовнішню (дії, рухи, операції, м’язові зусилля) чи внутрішню (психічна активність, яка спостерігається навіть у нерухомої людини, коли вона розмірковує, читає, згадує і т. д.)". На противагу попередньому автору, І.А. Джидар’ян, порівнюючи активність і діяльність, виявляє їх нетотожність. Вчена вважає, що активність одночасно є і ширшою, і вужчою за діяльність: "Як характеристика психіки вона вужча за діяльність (діяльність не тільки регулюється свідомістю, тобто не тільки включає психічну активність, але й виходить за межі свідомості, об’єктивуючись в продуктиві, результаті), але як характеристика людської особистості вона є ширшою за діяльність (людина не тільки діє практично, але й мислить, відчуває, і взагалі ставиться)". К.О. Абульханова-Славська вказує на принципову відмінність активності і діяльності: "Діяльність виходить із потреби в предметі, а активність – із потреби в діяльності. ... Активність ніби передуює діяльності в часі, проте не тільки передуює, але й супроводжує її протягом усього процесу втілення". Вказану позицію підтримує і О.П. Єлисєєв, який також вважає, що активність не тотожна діяльності: "Активність і діяльність відносно незалежні одна від одної, подібно тому, як знак, символ відносно незалежний від того, що ним позначається. Діяльність, за визначенням має предметний характер, вона предметна.

Активність, на відміну від діяльності, має символічний характер, вона символічна" [32].

Специфіка професійної підготовки майбутніх пілотів має особливий характер організації навчального процесу. Пізнавальна діяльність здобувачів на теоретичних заняттях спрямована на розвиток внутрішніх якостей особистості фахівця (професійні знання, мислення, уява, пам'ять і т.д.), тобто передача здобувачам ВО необхідного багажу спеціальних знань необхідних для успішної діяльності, наприклад, в надзвичайних ситуаціях, розвиток умінь і навичок логічного та оперативного професійного мислення для забезпечення безпеки польотів.

Слід враховувати і той факт, що навчально-пізнавальна діяльність майбутніх авіаційних фахівців здійснюється не тільки в процесі планових занять, факультативів і інших елементів навчально-виховного процесу в ЗВО. На неї істотний вплив має і спосіб організації життя колективу, система взаємин, морально-психологічний клімат; традиції, звички й стереотипи поведінки, рівень організації навчально-виховного процесу в цілому, зовнішні впливи, такі як постковідний .

Виходячи з вищесказаного, можна виділити такі *особливості організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх пілотів, які суттєво впливають на рівень їх пізнавальної активності:*

1. У процесі пізнавальної діяльності вирішуються конкретні завдання: поточні й перспективні. Поточні завдання пов'язані із засвоєнням програми навчання згідно обраної майбутньої професії. Перспективні завдання передбачають засвоєння вмінь і навичок соціально-виробничої, соціально-побутової, професійної діяльності в авіакомпаніях чи на авіапідприємствах для виконання професійних обов'язків:

– професійні – завдання діяльності, які безпосередньо спрямовані на виконання завдання (завдань), поставленого (поставлених) перед фахівцем як професіоналом;

– соціально-виробничі – пов'язані з діяльністю спеціаліста у сфері виробничих відносин у трудовому колективі (наприклад, інтерактивне та комунікативне спілкування тощо);

– соціально-побутові – завдання діяльності, що виникають у повсякденному житті та пов'язані з домашнім господарством, відпочинком, спорідненим спілкуванням, фізичним та культурним розвитком тощо, та можуть впливати на якість виконання фахівцем професійних та соціально-виробничих завдань [68].

2. Об'єктом пізнавальної діяльності здобувачів ВО є зміст навчальних дисциплін. Виходячи із завдань навчання, загального обсягу навчального часу вибудовується змістова сторона навчально-виховного процесу: характер і зміст навчальних предметів, тем занять, методичних годин, самопідготовки, факультативів і т.д.

3. Пізнавальна діяльність у ЗВО України завжди мотивована, насамперед, такими мотивами, як прагнення майбутніх пілотів отримати гарну роботу з достойною зарплатнею. Ці мотиви суттєво впливають на загальну тенденцію їхньої пізнавальної діяльності протягом усього періоду навчання.

5. Пізнавальні потреби, мотиви й інтереси визначають способи й прийоми пізнавальної діяльності майбутніх пілотів, реалізація яких відбувається шляхом порівняння пізнаваного матеріалу із уже наявним (тезаурусом здобувача), а також самооцінкою й самоконтролем.

Отже, узагальнивши різні підходи до розуміння сутності пізнавальної активності, а також враховуючи особливості навчально-пізнавальної діяльності здобувачів ВО, ми визначили пізнавальну активність як складну інтегральну рису, що виявляється в емоційному ставленні до змісту і процесу навчання, спрямованості на оволодіння знаннями і способами професійної діяльності, мобілізації вольових зусиль на реалізацію навчально-пізнавальних завдань.

Розвиток пізнавальної активності майбутніх пілотів варто починати з прищеплення підвищеного інтересу до навчальних дисциплін, до майбутньої професійної діяльності. Цього можна досягнути використанням різних засобів, і, насамперед вступною лекцією, що дає уяву здобувачам щодо характеру їхньої майбутньої діяльності, особливостей й методики навчання майбутніх пілотів. Активізація й індивідуальний вплив на пізнавальну діяльність тих, хто навчається, багато в чому визначається удосконаленням методики викладання навчального матеріалу науково-педагогічними працівниками. Важливу роль тут відіграватиме науковість, включаючи логічність і доказовість матеріалу, що викладається, конструктивне мислення й чіткість мови викладача. Особливе місце при цьому варто приділяти евристичному методу в процесі підготовки майбутніх пілотів. Для здобувача важливо подумки пройти всі основні етапи активного пошуку, пережити суперечності творчого мислення.

На практиці управління польотом у невизначених умовах, призводить до вимоги значного збільшення складності та розмірності системи (рис. 1.1). Основними причинами яких є:

- надзвичайно висока динаміка системи, складність її поведінки, непередбачуваність;
- більша кількість внутрішніх та зовнішніх зв'язків між елементами системи;
- несприятливий вплив появи та розвитку особливої ситуації;– слабо структурованість і неструктурованість;
- не готовність екіпажу адекватно реагувати на несподівані швидкі зміни умов польоту і грамотно змінювати раніше прийняті рішення (логіко-психологічна і психофізіологічна готовність, ситуаційне розуміння).– складність формалізації та обліку особливостей соціально-психологічних властивостей особистості членів екіпажу [55].

Рис. 1.1 Структура можливого управління системою в особливих ситуаціях у польоті [За І.В. Прохоренко, 55]

Тому результатом сформованості високого рівня пізнавальної активності майбутніх пілотів має стати підвищення якості придбаного знання, так як цей рівень характеризується: усвідомленим прагненням до освоєння нових знань, розумінням їх значимості для професійного становлення; творчим пошуком коштів і застосуванням цих засобів для досягнення поставленої мети; вольовими зусиллями; напруженістю, зосередженістю і стійкістю уваги; активної розумової діяльності; прагненням відійти від шаблону; ініціативністю [76].

У своїй сутності пізнання є відображення світу в наукових уявленнях, гіпотезах і теоріях. Під відображенням зазвичай розуміють відтворення властивостей одного об'єкта в властивості іншого взаємодіє з ним об'єкта. У разі пізнання як відображення якраз і виступає науковий образ досліджуваного об'єкта, поданий у формі наукових фактів, гіпотез і теорій. Це означає, що елементи способу відповідають елементам досліджуваного об'єкта. Пізнання не існує поза пізнавальної діяльності окремих індивідів.

Одним із шляхів підвищення рівня підготовки майбутніх пілотів ми вважаємо цілеспрямоване забезпечення їх пізнавальної активності.

Пізнавальна активність виступає при цьому як якість особистості майбутнього фахівця і є важливою умовою його самореалізації. Пізнавальна активність не є вродженою якістю людини; вона є компонентом загальної активності, особливим видом розумової діяльності, формується і розвивається в процесі цілеспрямованої діяльності в системі навчання, що створює певні умови для активізації пізнавальної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що джерело активності особистості вчені бачать в соціальних умовах життя, в діяльній сутності людини. Активність можна розглядати у відриві від особистості, але і не можна вивчати активність поза діяльністю, оскільки активність розвивається і проявляється в діяльності, одночасно характеризуючи особистість. Пізнавальна активність майбутніх здобувачів виникає на основі наполегливих дій особистості за рішенням проблем, завдань, творчих завдань, мобілізації уваги і інших психологічних процесів на пошук нових знань.

Велике значення для навчального процесу має пізнавальний інтерес, що виникає на основі усвідомленої мотивації [6]. Закріплена в процесі навчання шляхом постійного підкріплення пізнавальна мотивація перетворюється в стійкий пізнавальний інтерес і стає рисою особистості, яка виражається в пізнавальній активності. Тому ми можемо охарактеризувати пізнавальну активність як якість особистості майбутніх пілотів, яке проявляється в його відношенні до пізнавальної діяльності та є передумовою розвитку особистості.

Таким чином, в умовах якісного оновлення системи вищої авіаційної освіти, зростання вимог до пілотів, їх пізнавальна діяльність наповнюється новим змістом і стає за своєю суттю різновидом соціальної активності. Найважливішими ознаками такої активності є усвідомлення здобувачем ВО кінцевих цілей оволодіння знаннями, орієнтація на вищу освіту як суспільно значущу цінність і на цій основі творче ставлення до самого процесу пізнання.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

2.1 Чинники, що впливають на формування пізнавальної активності майбутніх пілотів

Виділення і облік чинників, що визначають формування пізнавальної активності майбутніх пілотів має велике значення для підвищення продуктивності освітнього процесу ЗВО, результатом якого є підготовка професійних кадрів для авіаційної сфери.

Поняття «фактор» (від лат. «Робить», «Виробляє») трактується як причина, рушійна сила процесу, що визначає його окремі риси; суттєва обставина в будь-якому процесі чи явищі, одна з необхідних умов [39]. У сучасній педагогічній термінології факторами прийнято називати причини, що впливають на перебіг і результати дидактичного процесу [48].

Активізація діяльності здобувачів ВО у процесі професійного навчання визначається рядом факторів та умов.

Під умовами розвитку пізнавальної активності здобувачів ВО розуміються:

- особиста зацікавленість студента в отриманні знань;
- достатній рівень сформованості знань, умінь, навичок;
- характер взаємовідносин, прийнятий в групі, орієнтований на отримання знань;
- професійний стиль педагога - активний, творчий, демократичний;
- соціальна орієнтація суспільної думки в необхідності освіти [58].

Під факторами формування пізнавальної активності майбутніх пілотів будемо розуміти істотні фактори, що впливають на перебіг і характер пізнавальної діяльності, результатом якої є певний рівень

сформованості пізнавальної активності. До цієї групи чинників, що впливають на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів входять: поєднання традиційних та інноваційних форм навчання; поєднання різних форм контролю знань здобувачів ВО; поєднання аудиторної та позааудиторної роботи студентів.

У педагогічній практиці використовуються різні шляхи активізації пізнавальної діяльності: різноманітність форм, методів, засобів навчання, виправданий і свідомий вибір яких, за умов умілого та педагогічно виправданого поєднання, суттєво впливає ефективність навчальної діяльності, стимулює активність і самостійність студентів. Найбільшої активності студентів можливо досягти тоді, коли під час занять створюються ситуації, у яких студенти самі повинні: -відстоювати свою думку; - брати участь у дискусіях і обговореннях; - ставити питання своїм товаришам і педагогам; - рецензувати відповіді товаришів; - оцінювати відповіді і письмові роботи товаришів; - самостійно вибирати посилене завдання; - знаходити декілька варіантів можливого вирішення пізнавальної задачі (проблеми); - застосовувати самоперевірку, аналіз особистих пізнавальних і практичних дій; - вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування відомих ним способів рішення [2].

Фактори можна поділити зовнішні та внутрішні. На формування зовнішніх факторів курсант не може впливати, але вони мають вплив на його пізнавальну активність [14]. До таких факторів відносяться:

- спонукання;
- спілкування;
- цілісність системи викладання;
- використання сучасних технологій та активних методів навчання тощо.

На формування внутрішніх факторів курсанти можуть впливати самостійно. До них відносяться:

- пізнавальний інтерес;
- мотивація навчання;
- самостійність;
- самоконтроль;
- самооцінка;
- цілеспрямованість;
- сформованість прийомів мислення тощо.

Внутрішні фактори можна розглядати також і як якості особистості, що підлягають формуванню в процесі навчання.

На думку В.Буряка, основним чинником, що впливає на розвиток пізнавальної активності учнів, то це, передусім, - пізнавальний інтерес. І саме втрата інтересу, як правило, є наслідком зниження їх пізнавальної активності [6, с.5].

В професійній діяльності, під впливом пізнавального інтересу, з'являються такі важливі компоненти активного навчання, як активний пошук, дослідницький підхід, готовність до розв'язування задач тощо. Тому учень несвідомо буде тягнутися до тієї діяльності, за допомогою якої розвивається, і займатиметься нею настільки, доки не оволодіє настільки, що цінність її для розвитку особистості буде вичерпана. Тоді йому потрібен буде новий, складніший вид діяльності, і знайти його допомагає вчитель [71].

В. Буряк акцентує увагу на доцільності використання пізнавальних завдань у навчальній діяльності. На його думку, правильність використання навчальних пізнавальних завдань у різних дидактичних ситуаціях – це ще одна дидактична умова, яка забезпечує ефективність навчальної пізнавальної діяльності. Найбільш повно активізує мислення учнів така система, яка включає три типи пізнавальних завдань [6, с.6].

Пізнавальні завдання першого типу вимагають точного опису виявлених у ході спостереження вимірів та оцінки фактів, котрі характеризують об'єкти, що вивчаються. Характер цього типу

пізнавальних завдань дає змогу будувати навчальний процес таким чином, що паралельно із засвоєнням знань в учнів цілеспрямовано актуалізуються також і системи операційного мислення.

Пізнавальні завдання другого типу вимагають від учнів діяльності, спрямованої на актуалізацію набутих знань для визначення зв'язків та залежностей між вивченими об'єктами або їх окремими якостями чи характеристиками. Під час розв'язання цих завдань учні зазвичай змушені виходити за межі спостереження. Вони повинні формувати та аргументувати передбачення про конкретні причини змін і пояснити встановлені факти. Це зумовлює необхідність формувати свої передбачення у такому вигляді, який дає можливість емпірично перевірити та довести правомірність зробленого висновку.

Щодо застосування пізнавальних завдань третього типу, то їх мета – поставити учнів перед необхідністю організувати певним чином власну навчально-пізнавальну діяльність. Отже, цінність використання таких завдань полягає в тому, що вони створюють передумови для розв'язання учнями дослідницьких завдань.

На жаль, війна вносить власні корективи у процес професійної підготовки майбутніх фахівців. Тому для нас є цікавим дослідження Я.Б. Зорія, в якому розглядаються шляхи активізації пізнавальної діяльності здобувачів ВО, які навчаються за програмою офіцерів запасу [18]. До таких шляхів належать:

- організація військової підготовки як особистісно-опосередкованого процесу взаємодії і навчання викладача й громадян (студентів, курсантів, слухачів), спрямованого на досягнення спільної мети – підготовку високопрофесійного фахівця;
- створення психолого-педагогічного середовища, у якому вони займають активну особистісну позицію й можуть повною мірою розкритися як суб'єкти освітньої діяльності.;

- удосконаленням методики викладання навчального матеріалу науково-педагогічними працівниками. При даному методі найбільш ефективним способом активізації буде залучення майбутніх офіцерів запасу до творчого процесу вирішення тактико-спеціальних і військово-технічних завдань, ознайомлення з діалектикою наукового пошуку;

- формах і методах залучення громадян до виконання практичних робіт – відвідування військових частин, практична робота з озброєнням й технікою, засобами індивідуального і колективного захисту, робота зі спеціальною літературою, виконання окремих військово-професійних функцій тощо.

Нам імпонує думка Н.П. Максимчук, яка у своїй роботі виділяє фактор *професійно-ціннісних орієнтацій студентів у навчальній діяльності, фактор професійно орієнтованого спілкування, фактор творчості* [31].

Для формування пізнавальної активності майбутніх пілотів в процесі їх професійної підготовки істотне значення має професійно-ціннісна орієнтація у навчальній діяльності. Ціннісні орієнтації (в соціальній психології: від франц. Orientation - установка - є «спосіб диференціації об'єктів індивідом за ступенем їх значущості» [59]. Ми поділяємо точку зору, згідно з якою ціннісні орієнтації являють сукупність знань і переконань, що визначають спрямованість особистості, її світогляд, систему цінностей і моральних норм майбутнього фахівця [70]. Формуючись в процесі засвоєння соціального досвіду, ціннісні орієнтації виявляються в ідеалах, інтересах та інших проявах особистості. Вони пов'язані з пізнавальними і вольовими сторонами діяльності людини. Система ціннісних орієнтацій утворює змістовну основу спрямованості особистості і висловлює внутрішню основу відносин людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного і духовного порядку.

На думку дослідниці, ціннісні орієнтації служать фактором регуляції поведінки майбутнього фахівця, його активності. Їх регуляторна функція

виражається в тому, що вони формують установки особистості до діяльності, відбирають ресурси для її виконання [31].

Наступним фактором формування пізнавальної активності є залучення здобувачів ВО до творчої діяльності. У психології творчість розглядається як діяльність людини, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. У педагогіці це поняття трактується як вища форма активності і самостійної діяльності людини. Особистісний та процесуальний аспект творчої діяльності передбачає наявність у особистості творчих здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється новий продукт. У кожного студента можна розвинути творчий підхід до професійної діяльності, яка, однак, має свою специфіку. Можна виділити кілька особливостей творчої діяльності майбутніх пілотів. Вони характеризуються наступним: творча діяльність курсантів підпорядкована навчальним цілям, покликана розвивати творче мислення, ініціативність і самостійність курсантів, а також уміння швидко розбиратися в потоках інформації та відбирати потрібну.

Ще одним фактором формування пізнавальної активності є необхідність залучення здобувачів ВО в професійно/практико-орієнтоване середовище. Будучи регулятором активності, професійно-ціннісні орієнтації формують установку на активну пізнавально-професійну діяльність і творчість, як умови саморозвитку і самореалізації особистості. Навчання, організоване на основі практико-орієнтованих принципів, створює сприятливе середовище для розвитку творчого потенціалу майбутнього авіаційного фахівця. У той же час, як і будь-яка предметна діяльність, таке навчання є умовою породження ціннісних орієнтацій і установок до діяльності. Безсумнівно, фактори формування пізнавальної активності майбутніх пілотів в процесі професійного навчання стратегією повинні реалізовуватися при відповідних умовах.

До таких умов ми віднесли:

- наявність професійної мотивації здобування професії майбутнього пілота;
- конструювання навчального процесу, орієнтованого на формування пізнавальної активності здобувачів ВО;
- створення інноваційного середовища, що сприяє включенню майбутніх фахівців у творчу і науково-дослідну діяльність.

Під професійною мотивацією ми розуміємо сукупність професійних мотивів (цілей, прагнень, потреб), що обумовлюють спрямованість і активність пізнавально-професійної діяльності. Для нашого дослідження має значення твердження, що успішність процесу навчання залежить від мотиву, який спонукає діяти, інакше кажучи, від того сенсу, який для нього (навчається) має дана діяльність [19].

Ефективність реалізації всіх зазначених факторів і умов формування пізнавальної активності майбутніх пілотів в процесі професійної підготовки визначається вибором адекватної моделі навчання, яка заснована на застосуванні пошукових дослідницьких дій, представлених через систему інноваційних технологій, яка реалізується у відповідному інноваційному середовищі. Тільки тоді можна говорити про ефективність всієї системи навчання, коли будуть враховані всі фактори, що створюють сприятливу основу для підвищення пізнавальної активності курсантів.

2.2 Структура пізнавальної активності майбутніх пілотів

Важливе значення для вивчення проблеми розвитку пізнавальної активності має визначення її структури. Аналіз педагогічних досліджень продемонстрував, що структуру пізнавальної активності часто зіставляють з діяльністю, вважаючи, що немає діяльності поза активністю та активності поза діяльністю.

Тому коли мова заходить про пізнавальну діяльність студента, то потрібно звернути увагу на те, що вона досить відрізняється від

пізнавальної діяльності школяра, чи дітей, що навчаються та піддаються вихованню в дитячих садочках. Причиною цього є той факт, що студентство, що є особливою соціальною категорією молоді, яка організаційно об'єднана інститутом вищої освіти, це молоді люди, що досягли такого віку, коли за даними, отриманими дослідниками, відбувається найскладніша структуризація інтелекту. Така структуризація надзвичайно індивідуальна та варіативна. «Ядро» інтелекту людини характеризується постійним чергуванням «піків» то однієї, то іншої функцій, з тих, що входять в це ядро. А це означає, що навчальний матеріал завжди направлений як на розуміння та осмислення, так і на запам'ятовування і структуризацію в пам'яті студента засвоюваного матеріалу, його збереження і направлену актуалізацію [8].

Актуалізація пізнавальної активності здобувачів ВО постійно супроводжується організацією запам'ятовування і відтворення навчальної інформації. Пізнавальна діяльність є також унікальною з тієї причини, що саме в студентському віці досягають максимуму в своєму розвитку не тільки фізичні, але і психологічні властивості і вищі психічні функції: сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова, емоції і відчуття. Цей факт дозволяє дійти висновку про те, що даний період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки. В цей період відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності. Переважаюче значення в пізнавальній діяльності починає набувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними областями реальності, що вивчається [8].

На думку Лещенка Г.А., навчальну діяльність майбутніх авіаційних фахівців можна умовно представити як діяльність з вирішення пізнавальних завдань і проблем. Професійну діяльність (представлену у навчанні в модельній формі) – співвіднести з діяльністю з вирішення практичних завдань і проблем. Отже, метою і результатом навчальної

діяльності є перетворення, розвиток самого суб'єкта в сенсі засвоєння нових для нього знань, а метою і результатом професійної діяльності – перетворення її предмета в продукт на основі засвоєної інформації (яка стає знанням) як засобу такого перетворення. У результаті перетворення предмета навчальної діяльності в процесі її розвитку, стає очевидним факт перетворення сенсу цієї діяльності: сенс навчальної діяльності (перетворення, розвиток суб'єкта, що виявляється в оволодінні засобами майбутньої професійної діяльності – знаннями і способами їх придбання) трансформується в сенс професійної діяльності (перетворення предмета, способів і засобів самої професійної діяльності) [27].

Г. Щукіна виділяє такі компоненти у структурі пізнавальної діяльності: мета, мотиви, операції, навчальна діяльність [73]. Важливими компонентами є атрибути пізнавальної діяльності, а саме потреба, мотив, мета, предмет, засіб, результат.

Н. Давидюк доходить висновку, що пізнавальна діяльність у структурному плані включає наступні компоненти: «мотиваційний (наявність потреб, мотивів у знаннях, у пізнавальній діяльності; посилений інтерес до окремих навчальних дисциплін тощо); інтелектуальний (мисленнєва і мовленнєва активність, постановка проблем на поглиблення змісту почутого тощо); емоційно-вольовий (задоволеність учінням, захопленість навчальною інформацією, самостійність і наполегливість у здійсненні навчально-пізнавальних дій, самоучінні тощо); процесуальний (сформованість певних навчально-пізнавальних навичок, вмінь, методики самоучіння, самоконтролю власної навчально-пізнавальної діяльності та її результатів, технології розв'язання стандартних і нетипових навчальних завдань тощо)» [15, с.78].

І. Засядько зазначає, що у структурі пізнавальної діяльності студента можна виокремити «мотиви, мету, засоби, програму дій, проміжні та кінцеві результати». Крім того, як зазначає автор, пізнавальна діяльність в умовах навчання «здійснюється особистістю конкретного студента, а тому

кожен елемент цієї діяльності детермінований такими особистісними процесами і станами, як мотивація, мислення, пам'ять, психофізіологічні здібності, емпіричний та теоретичний досвід, воля та рефлексія» [17].

Т. Тернавська виділяє наступні елементи структури пізнавальної діяльності: «конвергентна здатність (рівень інтелекту; числовий, вербальний, просторовий інтелект (операції мислення й мовлення; аналіз, синтез, узагальнення; передбачення; домислювання; перенесення знань в інші умови; установлення внутрішніх предметних зв'язків; самостійна діяльність); креативність (оригінальність, унікальність, творчий потенціал); здатність навчатися (вольові прояви: організованість, старанність, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль); пізнавальні стилі (потреба в пізнавальній діяльності; навчальна мотивація: пізнавальна, комунікативна, емоційна, саморозвитку, досягнення, зовнішня стимуляція; позитивне ставлення, захоплення навчальною діяльністю); самооцінка (самокритичність, впевненість, прагнення до самовдосконалення)» [67, с.26].

Виходячи з основної ідеї проблеми формування пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів, Т. Тернавська формулює та обґрунтовує наступні дидактичні умови: – «формування пізнавального інтересу до вивчення психологопедагогічних дисциплін (позитивне ставлення до навчального предмету, його значення для особистості студента, використання особистісних підходів до навчання); – професійна орієнтація в організації навчальної діяльності (адаптований теоретичний зміст навчальної дисципліни до певної спеціальності, самостійна робота, проблемне та ситуаційне навчання, дослідницька діяльність, творчі й практичні роботи, оволодіння новими засобами діяльності, професійна спрямованість знань); – демократичні взаємини між учасниками навчального процесу (спільна продуктивна діяльність, педагогічний оптимізм, контроль знань)» [67, с.27].

Узагальнюючи різні підходи до структури пізнавальної діяльності, можна виокремити три компоненти пізнавальної діяльності (Рис. 2.1).

Специфіка пізнавальної діяльності здобувачів ВО під час занять у процесі вивчення різних навчальних дисциплін в Льотній академії пов'язана з особливостями пізнавальних дій з реалізації цих цілей. Той, кого навчають, будучи присутнім на будь-якому навчальному занятті, завжди формує для себе певну мету, що може збігатися із цільовою настановою викладача, а може й не збігатися, що також буде впливати на характер пізнавальної діяльності курсантів. Це пояснюється тим, що саме ціль суб'єктів навчання вирішальною мірою визначає характер пізнавальної діяльності, рівень її активності.

Компонент 1 – вивчення та оволодіння основами теорії певної дисципліни через слухання, читання, конспектування, осмислення, реферування і т.д. під кутом зору досягнення певних навчальних цілей.

Компонент 2 – вивчення методів вирішення задач практичного застосування основних теоретичних положень дисципліни.

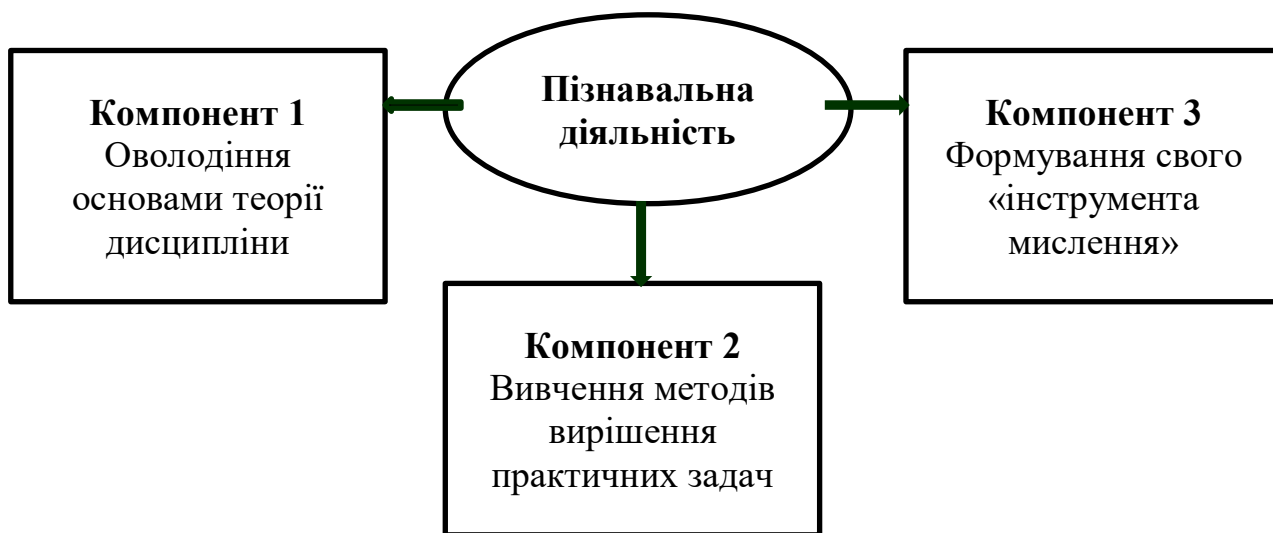

Рис. 2.1 Компоненти пізнавальної діяльності здобувачів ВО

До складу цієї фази пізнавальної активності входять: читання, осмислення, виконання дій по зразку, структурування рішень, аналіз

різних прикладів раціонального застосування типових прийомів та алгоритмів, складання загальних приписів, тренування, вправи тощо.

Компонент 3 – формування свого «інструмента мислення» в рамках даної дисципліни. Це діяльність по використанню отриманих знань в процесі верифікації важливості та дієвості «інструмента мислення» на різних формах контролю (зі сторони викладача) та самоконтролю.

Особливість пізнавальної діяльності курсантів у процесі вивчення різних навчальних предметів полягає і в тому, що відбувається постійне осмислення минулого й нагромадження нового життєвого досвіду, підвищення їхнього тезаурусу.

Наступна особливість пізнавальної діяльності курсантів під час занять у процесі вивчення різних навчальних предметів обумовлена їхньою організацією й методикою проведення. Пізнавальна діяльність курсантів пов'язана з різною послідовністю, етапністю у вивченні різних по обсязі навчальних предметів і необхідністю комплектування знань, навичок і вмінь в інтересах професійної діяльності.

Слід також враховувати, що характер пізнавальної діяльності курсантів визначається не тільки специфікою змісту і цілей вивчення того або іншого навчального предмета.

Так, на нашу думку, особливу роль у педагогічному процесі льотних ЗВО навчальна практика і стажування на авіапідприємствах. За своєю суттю воно є аналогом професійної діяльності і характеризується тією самою багатогранністю відносин (курсант – підлеглий, курсант – начальник підрозділу) і функцій. Організація стажування створює ситуацію занурення майбутнього пілота в реальну службову ситуацію. У процесі стажування майбутні авіаційні фахівці, по суті, вперше беруть на себе юридичну відповідальність за безпеку польотів. Це сприяє більш глибокому усвідомленню суспільної значущості своєї професії, усвідомленню тих вимог, які вона ставить до пілота, часткової перевірки

професійної готовності до неї, що створює природні умови для активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів.

У той самий час стажування сприяє прояву основних рис характеру майбутнього пілота, дає можливість зібрати психолого-педагогічну інформацію про нього, про його професійну спрямованість, особистісні якості, рівень стійкості та відповідальності, вміння приймати швидкі та нестандартні рішення тощо, тобто глибше виявити індивідуальні особливості курсантів, мотивацію їх навчальної діяльності. Після успішного проходження стажування зростає інтерес курсантів до навчально-виховного процесу в ЗВО, формується розуміння необхідності відповідального ставлення до навчання, більше уваги приділяється самовихованню.

У процесі стажування відбувається найбільш чітка орієнтація курсантів у правильності вибору своєї професії, що суттєво впливає на характер їхньої навчальної діяльності, рівень пізнавальної активності. Одні переконуються в правильності свого вибору і значно відповідальніше ставляться у подальшому до навчання, інші глибше замислюються над своїм вибором.

Спостерігається закономірність: у тих видах стажування, де здобувачам ВО надається більше можливості проявляти ініціативу, самостійність і творчість, його вплив на активізацію їх навчально-пізнавальної діяльності зростає і, навпаки, там, де майбутнім пілотам не створюються можливості для самореалізації, вплив незначний. Адже доведено, що курсант, який навчений до автоматизму пілотуванню, має тверді знання та вміння не здатний успішно працювати в аварійній ситуації [45].

Аналіз навчально-виховного процесу у Льотній академії дозволяє зробити наступні висновки, які характеризують пізнавальну діяльність майбутніх пілотів:

- пізнавальна діяльність становить систему взаємозалежних інтелектуальних і практичних дій, емоційних відносин до об'єкта, процесу й результатів пізнання;

- завжди цілеспрямована й пов'язана з майбутньою професією;

- залежить від дії багатьох факторів і умов;

- характеризується проявом різних мотивів, інтересів, вольових зусиль;

- організується й проводиться в навчальному колективі, має індивідуальний характер;

- забезпечує оволодіння системою теоретичних навичок і вмінь, необхідних для виконання посадових обов'язків;

- має практикоорієнтований характер;

- пов'язана з усіма психічними пізнавальними процесами, властивостями, станами й утвореннями здобувачів ВО;

- реалізується на основі системи принципів навчання через різні методи, форми й прийоми;

- здійснюється під безпосереднім керівництвом викладачів і командирів льотних загонів у взаємодії з ними і під їхнім контролем.

У такий спосіб кожний із цих показників окремо й усі вони разом узяті в сукупності визначають вихідний навчальний потенціал здобувачів ВО і характер їхню пізнавальної діяльності в конкретний момент або відрізок навчального часу.

Щодо безпосередньо підходів до виділення структурних компонентів пізнавальної активності курсантів, то основними компонентами цієї складної риси особистості визначаються такі: мотиваційний, змістовно-операційний - сформованість системи провідних знань і навчальних умінь, ціннісно-вольовий - розвиток морально-вольових якостей і оцінний - розвиток здатності до самоконтролю; мотиваційний, процесуальний і практично-дійовий; пізнавальний інтерес, пізнавальна ініціатива,

пізнавальна самостійність, повнота та мобільність знань, навичок і умінь [73].

Нам імпонує думка Венгера О.П., який, досліджуючи пізнавальну активність студентів ЗВО, розглядає зміст поняття «пізнавальна діяльність», що відображає свідоме виявлення активності індивіда, спрямоване на пізнання навколишньої дійсності, що здійснюється упродовж усього життя, у всіх видах діяльності і соціальних взаємостосунків, містить у своїй структурі мотиваційно-вольовий, процесуально-операційний і результативний компоненти та здійснюється за допомогою пізнавальних актів розуміння та рефлексії [8, с.53].

І. Підласий у структурі активності виокремлює такі компоненти: готовність виконувати навчальні завдання; прагнення до самостійної діяльності; свідомість виконання завдань; систематичність навчання; прагнення підвищити свій власний рівень тощо [50, с.373].

На наш погляд, найбільш повно і комплексно відобразити основні аспекти пізнавальної активності майбутніх пілотів дає змогу виділення трьох основних компонентів: *мотиваційного, операційно-дійового і особистісного*.

Розглянемо компоненти детальніше. Мотиваційний компонент містить емоційно-спонукальні чинники пізнавальної активності курсантів, їхнє ставлення до навчання, прагнення до засвоєння нових знань і способів пізнавальної діяльності. Мотиваційний компонент є джерелом пізнавальної активності, який стимулює розвиток інших компонентів пізнавальної активності здобувачів ВО, та включає в себе пізнавальні мотиви, пізнавальні потреби, пізнавальні інтереси та такі вольові якості, як цілеспрямованість, наполегливість і рішучість.

На думку Л. Керницької, мотиваційно-цільовий компонент відображає основні мотиви взаємодії при розв'язанні професійних завдань під час виробничо-технологічної діяльності [20]. П. Онипченко говорить

про мотиваційне позитивне відношення до професії, інтерес випускника-льотчика до професійної діяльності після закінчення ЗВО [45].

Нам імпонує підхід до виділення і класифікації мотивів – по видах активності, що проявляється людиною: мотиви спілкування, гри, навчання, професійної, спортивної і суспільної діяльності і т.д. Тут назва мотиву визначається видом активності, що проявляється [65].

Наступним у структурі пізнавальної активності майбутніх пілотів виділяється операційно-дійовий компонент, що передбачає вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та систематизувати інформацію, здійснювати рефлексію власної діяльності.

Під аналізом як процесом пізнавальної діяльності ми розуміємо «вміння критично та об'єктивно розглянути проблемну ситуацію, зрозуміти механізми ситуації, її причини та наслідки, значущість для життєдіяльності та рішення поставлених задач, позитивні та негативні аспекти ситуації» [63].

Узагальнення – «одна з основних характеристик пізнавальних процесів, що полягає у виділенні і фіксації відносно стійких, інваріантних властивостей предметів та їх відносин». Найпростіший вид узагальнення, виконаний в плані безпосереднього сприйняття, дозволяє «людині відображати властивості і відносини предметів незалежно від окремих і випадкових умов їх спостереження. Етап узагальнення полягає у виокремленні й синтезі істотних ознак предметів і явищ. Щоб узагальнити знання про щось, потрібно проаналізувати його властивості, абстрагуватися від деталей, дійти відповідних висновків» [34].

Важливою розумовою операцією є порівняння. З допомогою порівняння пізнаються схожі та відмітні ознаки і властивості об'єктів. Операції порівняння різняться за складністю залежно від завдання чи змісту порівнюваних об'єктів. Порівнянню належить важлива роль у розкритті істотних ознак предметів. Для того щоб здійснити операцію порівняння, потрібно спочатку виокремити один або кілька характерних

ознак об'єктів, які порівнюються, а потім за кількісними чи якісними показниками даних ознак відбувається порівняння.

«Упорядковування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів» називається систематизацією [23]. Систематизація забезпечує виокремлення та подальше об'єднання не окремих об'єктів, як це спостерігається при класифікації, а їх груп і класів.

Рефлексія (лат. – роздум про свій внутрішній стан) – «повернення назад, тобто здатність людини неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, уміння посісти позицію стороннього спостерігача, розмірковувати над тим, що ти робиш, як пізнаєш, у тому числі і самого себе [70].

Останній, особистісний компонент відображає сформованість особистісних рис майбутніх пілотів, які проявляються і розвиваються в пізнавальній активності: допитливість, вдумливість, рефлексивність, наполегливість, самокритичність, пізнавальна ініціативність тощо. Так, О.Мачушник у своєму дослідженні оцінювала особистісний компонент за рівнем професійної спрямованості здобувачів ВО, вмінням працювати самостійно, бажанням вивчати додаткову літературу та займатися додатковими видами діяльності з профілюючих дисциплін [32].

При цьому виділена структура пізнавальної активності майбутніх пілотів є динамічною і дає можливість цілеспрямовано впливати на процес її розвитку з урахуванням індивідуального й диференційованого підходів.

2.3 Критерії та рівні пізнавальної активності майбутніх пілотів

Розвиток пізнавальної активності майбутніх пілотів потребує з'ясування способів діагностування сформованості даної якості, показників та рівнів її розвитку. Різні підходи до розв'язання цієї проблеми пропонуються в роботах багатьох дослідників (В.Буряк, О.Венгер, О.Горохівський, А.Розенберг, Т.Тернавська тощо).

А. Розенберг [59, с.57] стверджує, що пізнавальна активність характеризується низкою ознак, які знаходять конкретний вияв у таких показниках:

- наявність у пізнавальній діяльності ціннісних життєвих орієнтирів, спрямованість особистості на засвоєння знань, умінь і навичок;
- потреба в знаннях як найважливіший мотив пізнавальної діяльності; інтерес до самого процесу пізнання (учіння), самостійність, відповідальність і творче ставлення до розв'язання пізнавальних завдань, прагнення знайти свій підхід до нового завдання, виявити ініціативу в процесі навчання;
- володіння засобами пізнавальної діяльності, вміння самостійно мислити, виділяти головне, аналізувати, узагальнювати, складати план і т. п.; володіння вміннями і навичками учіння;
- прагнення до поглиблення і розширення знань та засобів їхнього засвоєння, до використання додаткових джерел інформації, до самоосвіти;
- уміння застосовувати на практиці засвоєні знання, використовувати їх для розв'язання поставлених завдань та набуття нових знань;
- бажання ділитися своїми знаннями і досвідом з іншими, допомагати їм в організації власної пізнавальної діяльності;
- активна участь у позаурочній колективній пізнавальній діяльності.

Цікавий підхід до визначення критеріїв пізнавальної активності запропонований у роботі О.Горохівського [14]. Виходячи із сутності пізнавальної активності як якості особистості, дослідник для оцінки рівня розвитку даного педагогічного явища визначив три критерії: мотиваційний, процесуальний і практично-дійовий.

Показниками мотиваційного критерію він визначив інтерес до пізнання; ступінь усвідомлення необхідності вчитися; прагнення самостійно вирішувати пізнавальні завдання; допитливість; прагнення підвищити результати навчання; яскраво виражене бажання вчитися; позитивне ставлення до необов'язкових занять і т. п.

Процесуальний критерій виявляється через високий рівень уваги, пам'яті, уваги; схильність до читання додаткової літератури; високорозвинені інтелектуальні почуття; почуття відповідальності за результати навчання; успішність подолання пізнавальних труднощів; стан щиросердечного підйому в процесі навчання; тривалу пізнавальну активність; здатності до навчання й т.п.

Практично-дійовий критерій представлений наступними показниками: частотою постановки питань перед викладачами й товаришами по навчанню; частотою виступів на заняттях; умінням виділяти головне, доводити, викладати знання; інтересом до раціональної організації навчальної діяльності; допомога товаришам по навчанню і т.д [14].

У ракурсі нашого дослідження заслуговує уваги позиція О. Артем'євої, яка, розглядаючи проблему активізації пізнавальної діяльності курсантів, виділяє такі критерії її сформованості [41]:

1. Пізнавальна цілеспрямованість, що виявляється у вербальній і невербальній активності курсантів, заснованій на професійній компетентності.

2. Інтелектуально-орієнтовна реакція на зміст навчального матеріалу на основі виниклої пізнавальної потреби, зумовленої рівнем навченості й сформованості професійних умінь.

3. Ступінь розумової й пізнавальної самостійності й саморегуляції, що виявляється на заняттях і в позааудиторний час.

Н. О. Чувасова з-поміж критеріїв пізнавальної активності виокремлює потребу в пізнавальній активності, мотивацію, прагнення до удосконалення пізнавальної активності, розумові операції й уміння, самовдосконалення та самовпевненість особистості, самостійність при виконанні навчальних завдань, наявність пізнавальних інтересів, характер діяльнісних стосунків з викладачами і одногрупниками [74].

При розгляді навчального процесу як виду активності ознаками активності В.Ребенок виокремлює наступні елементи:

- питання студентів до викладача та одногрупників;
- схильність до аналізу помилок, критичність;
- використання отриманої бази знань;
- участь в колективній роботі групи (доповнення, виправлення помилок, бажання висловити власну точку зору);
- прагнення дізнатись причину та наслідки явища;
- самостійне опрацювання літератури з теми;
- вибір складності завдання;
- самоконтроль, самооцінка, аналіз власних пізнавальних та практичних дій [57].

О. Олексюк у своєму дослідженні викоремлює наступний комплекс критеріїв, що, на думку дослідника «повинен ґрунтуватися на узагальненні науково-методичної літератури, аналізу досвіду інших викладачів та результатів експериментальної роботи» [43]:

- націленість на пізнавальну діяльність;
- активність у пізнавальній діяльності;
- професійна відповідальність;
- професійно-педагогічна творчість.

У низці досліджень деталізовано критерії пізнавальної активності особистості. Серед них можна виділити наступні: питання до викладача; схильність до аналізу помилок, критичність; здатність до перенесення знань в іншу ситуацію; оперування знаннями й уміннями; ступінь участі в колективній роботі; прагнення за власною ініціативою брати участь у діяльності, в обговоренні окремих питань, доповненні; бажання висловити свою точку зору; заняття з окремих предметів у вільний час (читання журналів, допоміжної літератури, добровільна підготовка доповідей, рефератів, повідомлень, бажання обмінятися думками, знаннями з іншими, пізнати те нове, яким вони володіють та ін. Крім означених показників

пізнавальної активності, заслуговують на увагу і такі: виявлення підвищеного інтересу до предмету, прагнення глибоко зрозуміти навчальний матеріал, використання у відповідях допоміжної інформації, вибір складного варіанта завдання, участь у роботі гуртків, відсутність необхідності в постійному контролі [8].

Для виявлення сформованості пізнавальної активності майбутніх пілотів нами було встановлено критерії, які характеризують її сутність, тобто ті ознаки, на основі яких визначається поняття „активність”. В їх основу покладено основні вимоги до критеріїв активності, що визначені в науковій літературі. Зокрема, серед цих вимог виділено такі:

- критерій має фіксувати діяльний стан суб'єкта;
- критерій активності має нести інформацію про самостійний характер діяльності людини;
- відповідати діяльності, в якій проявляється активність.

У цих вимогах частково називаються і самі критерії активності, які відбивають об'єктивні результати і характер діяльності, а також суб'єктивні мотиви пізнання, інтерес.

Ми погоджуємось із підходом до визначення критеріїв пізнавальної активності низки дослідників, яка, є складовою пізнавальної діяльності. Отже, виходячи із сутності пізнавальної активності як якості особистості, її видів, для оцінки рівня розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів визначено три критерії:

- *мотиваційний;*
- *процесуальний;*
- *практично-дійовий.*

Показниками мотиваційного критерію є інтерес до пізнання; ступінь усвідомлення необхідності навчатися; прагнення самостійно вирішувати пізнавальні завдання; допитливість; прагнення підвищити результати навчання; яскраво виражене бажання вчитися; позитивне ставлення до не обов'язкових занять тощо.

Процесуальний критерій знаходить своє вираження через високий рівень уваги, пам'яті, уяви; схильність до читання додаткової літератури; високорозвинені інтелектуальні почуття; почуття відповідальності за результати навчання; успішність подолання пізнавальних труднощів; емоційний стан у процесі навчання; тривалу пізнавальну активність; здатності до навчання тощо.

Практично-дійовий критерій представлений наступними показниками: частотою постановки питань перед викладачами й товаришами по навчанню; виступів на заняттях; умінням виділяти головне, доводити, викладати знання; інтересом до раціоналізаторської організації навчальної діяльності; допомога товаришам по навчанню тощо.

Показниками пізнавальної активності можна визначити: ставлення особистості до навчання, що виявляється у пізнавальному інтересі до змісту знань і самого процесу діяльності; прагнення проникнути у сутність явищ, їх взаємозв'язків, ефективно оволодіти знаннями; мобілізація морально-вольових зусиль, розумове напруження [44].

Найбільшої активності студентів можливо досягти тоді, коли під час занять створюються ситуації, у яких студенти самі повинні:

- відстоювати свою думку;
- брати участь у дискусіях і обговореннях;
- ставити питання своїм товаришам і педагогам;
- рецензувати відповіді товаришів;
- оцінювати відповіді і письмові роботи товаришів;
- самостійно вибирати посильне завдання;
- знаходити декілька варіантів можливого вирішення пізнавальної задачі (проблеми);
- застосовувати самоперевірку, аналіз особистих пізнавальних і практичних дій;
- вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування відомих ним способів рішення [2].

На думку В. Лозової, показниками сформованості пізнавальної активності учнів є: відповідальність, сумлінність, енергійність, інтенсивність, самостійність тощо.

Ознаками пізнавальної активності майбутніх фахівців є: підвищена інтелектуальна орієнтувальна реакція на навчальний матеріал на основі пізнавальної потреби, що виникла; здійснення курсантами ряду послідовних і взаємозв'язаних пізнавальних дій, які спрямовані на досягнення певного пізнавального результату [28, с.108].

Аналіз педагогічних джерел показує, що дослідники виділяють велику кількість показників пізнавальної активності. Немає єдиного підходу до виділення загальних показників розвитку пізнавальної активності.

На нашу думку, пізнавальна активність майбутніх пілотів характеризується такими показниками:

- потреба у знаннях як основний елемент пізнання;
- професійна направленість на засвоєння знань, умінь і навичок;
- інтерес до пізнання, прагнення відшукати свій шлях до нових знань, намагання до розширення знань;
- уміння аналізувати, виділяти головне, приймати швидкі й нестандартні рішення;
- динамічність, різноманітність методів, прийомів, форм і засобів навчання; надання пріоритетів методам і формам активного/імітаційного навчання;
- застосування засвоєних знань на практиці.

У навчальному процесі зустрічаються ситуації, коли здобувач ВО, який отримав низький результат, працював з максимально можливою для нього активністю. Не завжди той курсант, який правильно розв'язав поставлене завдання, виявив оптимальну активність, тобто таку, яка дозволяє йому досягти якісно нових результатів у певному виді діяльності на основі раціонального докладання сил у певному виді діяльності.

Погоджуємося з думкою П. Лузана [30, с. 77], та інших дослідників, які вважають, що деякі показники (відповідальність, сумлінність та інші) дуже важко піддаються вимірюванню, а велика кількість показників утруднює визначення рівнів активності.

Більшість дослідників виділяють три рівні пізнавальної активності. Зазначимо, що у багатьох випадках вид і рівень пізнавальної активності (наприклад, репродуктивна, продуктивна) вживаються як тотожні поняття. Коли говоримо про розвиток пізнавальної активності курсантів ЗВО, маємо на увазі якісні зміни цього феномена, які забезпечують досягнення майбутніми пілотами цілей їх професійної підготовки.

Розвиток пізнавальної активності майбутнього пілота відбувається як перехід з одного ієрархічного рівня на інший і супроводжує весь процес формування особистості. Це зумовлено тим, що між цими процесами існує діалектичний взаємозв'язок: зміна в активності відображається на навчально-пізнавальній діяльності, а розвиток особистості впливає на стан активності.

В якості прикладу тут можна навести характеристику завдань діяльності оператора – члена екіпажу повітряного судна:

- стереотипні – передбачають діяльність відповідно до заданого алгоритму, який характеризується однозначним набором добре відомих, заздалегідь відібраних складних операцій і потребує використання значних масивів оперативної та раніше засвоєної інформації;
- діагностичні – передбачають діяльність відповідно до заданого алгоритму, який містить процедуру часткового конструювання рішення із застосуванням заздалегідь відібраних складних операцій і потребує використання значних масивів оперативної та раніше засвоєної інформації;
- евристичні – передбачають діяльність за складними алгоритмами, які містять процедуру конструювання раніше не відомих рішень і потребують використання великих масивів оперативної та раніше засвоєної інформації [68].

Використовуючи теоретичні дані аналізу пізнавальної активності, нами було складено якісну характеристику рівнів розвитку досліджуваного явища в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Характеристика рівнів розвитку пізнавальної активності
майбутніх пілотів**

<i>Рівень розвитку пізнавальної активності</i>	<i>Характерні ознаки рівня розвитку пізнавальної активності</i>
Високий рівень (творча активність)	Майбутній пілот самостійно ставить певну задачу та вибирає нешаблонні, оригінальні шляхи її розв’язання Позитивне ставлення, що виявляється у стійкому інтересі до професійного навчання, у стійкому прагненні до самостійної навчально-пізнавальної діяльності, до вдосконалення професійних знань. Здобувач ВО володіє знаннями на високому рівні, здатний застосовувати їх в нестандартних ситуаціях. Майбутній пілот передбачає труднощі і наполегливо їх долає. Завжди виявляє ініціативу на занятті й у позааудиторний час.
Середній рівень (пошуково-виконавча активність)	Передбачає такий ступінь пізнавальної активності майбутнього пілота, який дозволяє зрозуміти задачу та відшукати самому засоби її розв’язання Позитивне ставлення, що виявляється у недостатньо стійкому інтересі до професійного навчання, в усвідомленні його значущості, недостатня увага приділяється самоосвіті. Займається самостійно несистематично. Обсяг та якість теоретичної та практичної підготовки дозволяє розв’язувати завдання у дещо змінених умовах. Здобувач ВО долає труднощі, але не надто наполегливий у досягненні мети, потребує іноді допомоги зі сторони викладача. Ініціативу виявляє не завжди.
Низький рівень (репродуктивно-повторювальна)	Майбутній пілот проявляє пізнавальну активність, за допомогою якої досвід однієї людини накопичується завдяки досвіду іншої.

активність)	Байдуже ставлення до професійного навчання, що виявляється у нестійкому інтересі до навчання. Здобувач ВО розуміє значущість навчання, але не бажає вдосконалювати професійні знання. Має недостатній рівень підготовки, розв'язує лише типові завдання за зразком. Майбутній пілот слабо виявляє вольові зусилля, наполегливість для досягнення мети. Дуже рідко виявляє ініціативу, потребує постійного контролю зі сторони викладача.

Умовно виділені нами рівні пізнавальної активності майбутніх пілотів дозволяють прослідкувати за процесом розвитку даної якості, орієнтовно визначити той еталон, до якого слід прагнути у процесі підготовки майбутніх фахівців в авіаційному ЗВО.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

3.1 Визначення стану пізнавальної активності майбутніх пілотів

Серед завдань, які вирішує сучасна технологія управління розвитком пізнавальної активності здобувачів ВО, одним із основних є пошук правильних і надійних шляхів методологічної побудови дидактичної системи, вивчення та удосконалення реального пізнавального процесу в сучасному ЗВО, які б забезпечували формування у майбутніх фахівців професійних знань, розвиток їх пізнавальної активності, і майбутні пілоти не є виключенням у цій системі.

З метою з'ясування стану пізнавальної активності майбутніх пілотів та діагностування рівня визначених критеріїв нами було використано систему методів дослідження, з-поміж них: онлайн анкетування та тестування здобувачів ВО, зважаючи на реалії воєнного стану в Україні.

Дослідники проблеми підвищення ефективності навчання через розвиток пізнавальної активності свідчать, що домінуючу роль в стимулюванні пізнавальної діяльності здобувача ВО має відігравати професійний інтерес. Цей факт підтверджується дослідженнями Горохівським О. Є., проведених з метою визначення педагогічних факторів, що мають найбільший вплив на розвиток самостійної пізнавальної активності як основу успішного навчання за коефіцієнтом значущості $K = \frac{\sum N_{in}}{\sum N_{int}}$, де n – факторів кожним студентом від 1 до 5 за зростанням; n_t – максимальна можлива бальна оцінка; N – кількість опитаних студентів [22, с.110].

Для підтвердження даного дослідження нами було опитано 20 здобувачів 1-3 курсів спеціальності «Льотна експлуатація повітряних суден» Льотної академії.

Аналіз отриманих даних показав, що першокурсники пов'язують підвищення ефективності навчання, перш за все, з факторами професійно-пізнавального характеру: перше місце ($K=0,847$) посів інтерес до спеціальних дисциплін, друге ($K=0,718$) – інтерес до професії. Цікавим є той факт, що контроль і вимогливість з боку викладача посідає шосте місце з десяти можливих ($K=0,605$), а до третього курсу знижується до $K=0,211$ [13, с.110].

Тому ми можемо зробити висновок, що зміст дисциплін для майбутніх пілотів повинен мати практичну спрямованість, бути узгодженим зі спеціальними дисциплінами.

Діагностика мотиваційного критерію була спрямована на виявлення мотивації здобувачів ВО до пізнавальної діяльності. З цією метою було з'ясовано їхню потребу у пізнанні нового, ставлення до додаткового навчального навантаження, досліджено прагнення поділитись набутим знанням з іншими. У дослідженні взяли участь курсанти другого, третього і четвертого курсів спеціальності «Льотна експлуатація повітряних суден»

Мотивація навчально-пізнавальної діяльності визначається нами як інтегральна характеристика соціально-педагогічного стану особистості, яка може бути визначена певною системою показників, що відбивають як результати навчально-пізнавальної діяльності студентів, так і характер протікання самого процесу навчання [61].

У процесі дослідження мотивації навчально-пізнавальної діяльності особливу увагу звертали на наявність вираженого пізнавального інтересу як форми прояву потреб і мотивів навчання, домінування зовнішніх або внутрішніх, відповідно до навчальної діяльності, мотивів та оцінку особистісної значущості освіти (позитивні інтелектуальні почуття). Сукупні результати діагностичного обстеження мотиваційного критерію представлено у таблиці (табл. 3.1.).

Майбутнім фахівцям було запропоновано відповісти на запитання анкети (додаток А), орієнтованої на виявлення рівня пізнавальних мотивів майбутніх пілотів до навчальної діяльності.

Таблиця 3.1

Узагальнені результати з мотиваційного критерію пізнавальної діяльності майбутніх пілотів, %

<i>Рівень показник</i>	<i>високий (творча активність)</i>	<i>середній (пошуково-виконавча активність)</i>	<i>низький (репродуктивно-повторювальна активність)</i>
потреба у пізнанні нового	18,7	61,4	19,9
ставлення до додаткового навчального навантаження	52,0	35,0	13,0
прагнення поділитись набутим знанням	13,0	60,9	26,1

Аналіз відповідей виявив, що лише 24,8% опитаних виявляють активність на заняттях, оскільки отримують задоволення від процесу навчання і отримання нового знання. Більшість здобувачів ВО (63,8%) виявляють активність лише під впливом додаткових факторів, таких як оцінка викладача, ступінь готовності до заняття, настроїв тощо. 11,4% опитаних не бажають виявляти активність на заняттях, оскільки вважають це прерогативою та ініціативою викладача. Занепокоєння викликає те, що частина з них обрала пасивну позицію через впевненість, що викладач заздалегідь знає, яку оцінку він поставить тому чи іншому студенту.

Щодо виду інформації, яка цікавить майбутніх пілотів, було з'ясовано, що лише 13,8% курсантів глибоко занурюються у навчальний матеріал і потребують з'ясування причиново-наслідкових зв'язків, ознайомлення з конкретними і загальнонауковими теоріями. Більшість курсантів (54,1%) віддають перевагу знанням, що носять прикладний

характер, у зв'язку з чим вони із зацікавленням вивчають фахові дисципліни, а дисциплінами соціально-гуманітарної підготовки часто нехтують. 32,1% студентів приваблює цікавий фактичний матеріал. Вони не прагнуть здобути глобальне бачення проблеми, а віддають перевагу яскравим прикладам та наочності.

Глибше дослідити мотивацію пізнавальної діяльності майбутніх пілотів можна, з'ясувавши їхнє ставлення до додаткового навчального навантаження. Позитивним є те, що за результатами анкетування більшість (52,0%) опитаних розуміють самоцінність самостійної пізнавальної роботи. З них 22,0% виконують додаткові завдання через їх творчий, нестандартний характер.

35,0% переконані у необхідності засвоєння такої інформації через можливість її контролю з боку викладача у подальшому. У них переважають зовнішні мотиви виконання самостійної роботи. Прикро, що 13,0% опитаних взагалі вважають матеріал, що відведено на самостійне опрацювання – втраченим.

Дослідження такого показника мотиваційного критерію як прагнення поділитись набутим знанням засвідчило, що 13,0% респондентів відчують задоволення від можливості продемонструвати свої знання і виступити перед одногрупниками. 60,9% опитаних уникають публічних ситуацій. Вони відчують страх і хвилювання під час виступів на аудиторію. 26,1% категорично не приймають можливість ситуацій, що вимагають відкритої демонстрації обізнаності з предмету.

У результаті проведеного дослідження вдалося встановити такі рівні сформованості мотивів пізнавальної активності: низький (переважання прагматичних мотивів і мотивів, які пов'язані з запобіганням невдач, а мотиви, пов'язані зі змістом процесу навчання та професійною діяльністю слабо виражені; знання курсантів поверхневі, безсистемні, пізнавальні інтереси аморфні); середній (усвідомлення важливості одержання вищої освіти; виражена зовнішня орієнтація мотивації навчальної діяльності;

виражено інтерес до окремих спеціальних предметів або способів його засвоєння завдяки інтересу, усвідомленню необхідності його вивчення, особистісній відповідальності; курсанти виявляють відповідальне ставлення до навчання, прагнуть одержати високу оцінку при невисокому рівні безпосереднього інтересу до змісту матеріалу); високий (виражена орієнтація на внутрішні мотиви навчальної діяльності; курсанти мають високий рівень домагань, займають суб'єктну позицію в освітньому процесі, що відбивається на успішності та відповідальному ставленні до навчання).

Наступним етапом нашого експерименту було діагностування процесуального критерію пізнавальної активності у майбутніх пілотів у процесі їх професійної підготовки. Нами була використана анкета, яка дала змогу виявити, як здобувачі ВО оцінюють власну пізнавальну активність, їхнє ставлення до навчання (Додаток Б).

Визначаючи, яким завданням надають перевагу курсанти на заняттях, ми виявили, що найчастіше майбутні пілоти обирають такі:

- 1) проведення дослідження за допомогою тестових завдань – 14,3 % усіх виборів;
- 2) підготовка повідомлення-доповнення – 18%;
- 3) написання реферату – 13,3%;
- 4) віднаходження цікавих фактів – 6,5%;
- 5) виступ з підготовленим питанням – 11,2%;
- 6) знаходження оптимального рішення в стандартних умовах і при виникненні особливих ситуацій – 8,3%;
- 7) прогнозування перебігу подій певної авіаційної ситуації, яка дала б матеріал для певних рекомендацій щодо забезпечення безпеки польотів (БП)
- 8) придумування варіантів завдань для контрольної роботи і вивченої теми – по 8% усіх виборів кожна;
- 9) дати відповіді на питання – 12,4 % усіх виборів.

Запропоновані завдання ми поділили на групи: репродуктивні (2,5,9); пошукові (1,3,4) та творчі (6,7,8).

Розподіл груп пізнавальних завдань між майбутніми пілотами показано на рис. 3.1

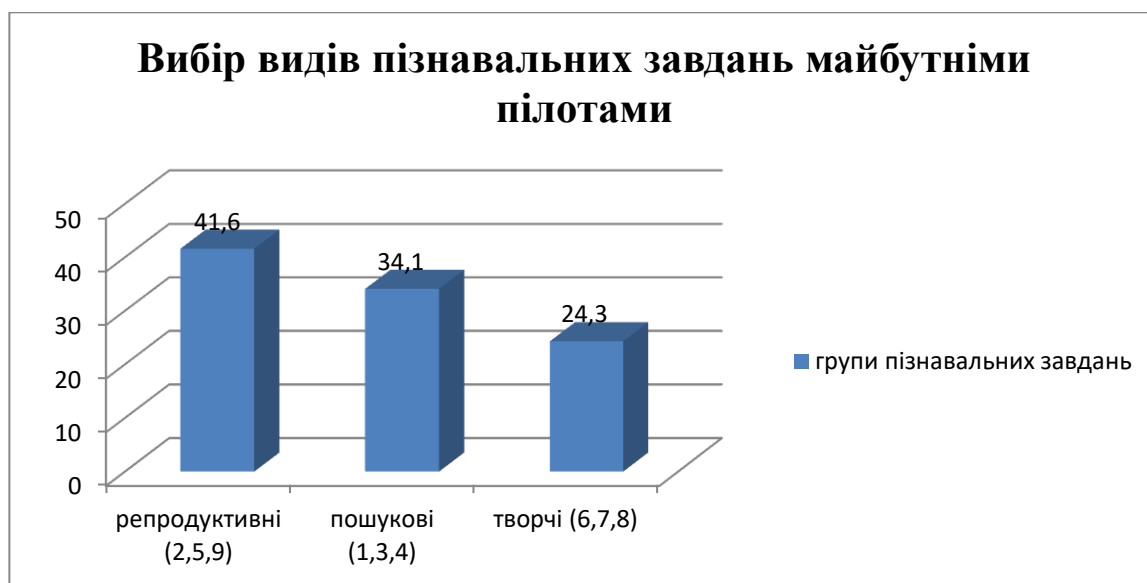

Рис. 3.1 Розподіл груп пізнавальних завдань між майбутніми пілотами

Як бачимо, на I місці за результатами виборів опинилися завдання репродуктивного типу, на II – пошукові і творчі завдання зайняли найнижчу III сходинку виборів, що говорить про низьку пізнавальну активність здобувачів ВО, незважаючи на розуміння ними необхідності власної активності в навчальній та пізнавальній діяльності.

Щодо практично-дійового критерію пізнавальної активності майбутніх пілотів, то для нас важливо було виявити, наскільки допитливими, з гарно розвиненою уявою, орієнтованими на пізнання складних явищ та схильними до ризику є здобувачі ВО, оскільки, на нашу думку, в силу їхньої професійної діяльності, сформованість даного критерію є надважливою. Для цього нами було використано методику діагностики особистісної креативності О. Тунік, яка подана у додатку В.

Майбутній пілот із вираженою допитливістю характеризується тим, що він ставить багато запитань, які стосуються всіх і всього, він полюбляє вивчати структуру механічних речей, він знаходиться у постійному пошуку нових шляхів та способів мислення, полюбляє знайомитись із новими речами та ідеями, він постійно намагається знайти нові можливості рішення завдань, вивчає книги, карти, для того щоб дізнатись якомога більше.

Здобувач ВО із розвинутою уявою характеризується тим, що він вигадує оповідання про невідомі йому місця, які він ніколи не бачив та не відвідував; уявляє, як інші студенти будуть вирішувати проблему, яку він намагається вирішити сам; він мріє про різні невідомі йому місця та речі; любить розмірковувати про явища, з якими він ще не стикався; він сприймає те, що намальовано на картах і малюнках не так, як інші, незвичайно; часто дивується з приводу різних ідей і подій.

Здобувач, який орієнтований на пізнання складних явищ, цікавиться складними речами та ідеями; полюбляє ставити перед собою складні завдання; вивчаючи щось нове, він відмовляється від допомоги та демонструє наполегливість в досягненні своєї мети; запропоновані ним способи вирішення проблеми зазвичай відрізняються складністю, навіть якщо здається, що немає в цьому необхідності; він полюбляє складні завдання.

Майбутній пілот, який схильний до ризику, характеризується тим, що відстоює свої ідеї та не звертає увагу на думки та реакції інших; він ставить перед собою високі цілі і намагається їх досягнути; він розуміє, що може припуститись помилок і зазнати невдачі; він любить вивчати нові речі або ідеї і не схильний піддаватися чужій думці; не турбується, коли однокурсники, викладачі або батьки висловлюють своє несхвалення; він полюбляє ризикувати, щоб дізнатися, що з цього вийде.

Сукупні результати діагностики практично-дійового критерію представлено у таблиці (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Результати проведення дослідження за методикою «Діагностика особистісної креативності (Е.Е.Тунік)»

<i>№ кур-санта</i>	<i>Схильність до ризику</i>	<i>Допитливість</i>	<i>Уява</i>	<i>Складність</i>	<i>Загальний бал</i>
1	13	12	7	7	39
2	6	10	6	10	36
3	8	10	6	9	33
4	19	18	8	14	59
5	19	19	13	18	69
6	17	16	9	14	56
7	18	12	7	15	52
8	19	10	8	13	50
9	19	17	12	14	62
10	18	21	12	15	66
11	21	19	8	16	64
12	12	11	11	14	48
13	20	17	10	15	62
14	19	17	16	16	68
15	15	14	14	9	52
16	15	6	9	12	42
17	15	14	15	13	57
18	21	22	17	20	80
19	20	22	17	20	79
20	15	11	9	14	49
Серед-не Значен-ня $\bar{x}$	16,6	14,9	10,7	13,9	56,2
Серед-не квадра-тичне відхи-лення S_x	5,4	4,4	3,5	3,3	12,8

Маючи дані середнього значення та середнього квадратичного відхилення, можемо визначити межі середньої оцінки по шкалі «Схильність до ризику»:

$$16,6 \pm 5,4$$

$$16,6 + 5,4 = 22$$

$$16,6 - 5,4 = 11,2 = 11$$

Тобто 11-22 балів - середній рівень схильності до ризику. Більше 22 балів - високий рівень, відповідно нижче 11 балів - низький рівень .

Аналогічно проведемо обрахунки наступних блоків. Визначаємо середні показники по блоку «Допитливість»:

$$14,9 \pm 4,4$$

$$14,9 + 4,4 = 19,3 = 19$$

$$14,9 - 4,4 = 10,5 = 11$$

11-19 балів - середній рівень допитливості. Більше 19 балів - високий рівень, відповідно нижче 11 балів - низький рівень .

Наступні підрахунки робитимемо за блоком «Уява»:

$$10,7 \pm 3,5$$

$$10,7 + 3,5 = 14,2 = 14$$

$$10,7 - 3,5 = 7,2 = 7$$

Тобто 7-14 балів - середній рівень уяви. Більше 14 балів - високий рівень, відповідно нижче 7 балів - низький рівень .

Визначаємо середні показники по блоку «Складність»:

$$13,9 \pm 3,3$$

$$13,9 + 3,3 = 17,2 = 17$$

$$13,9 - 3,3 = 10,6 = 11$$

Бали від 11 до 17 говоритимуть про те, що опитуваний має середній рівень по можливості розв'язування складних задач. Бали, більші від 17-ти матимуть курсанти з високим рівнем можливості розв'язування складних вправ, та нижче 11-и – відповідно низький рівень.

Розподіл груп по блокам між майбутніми пілотами показано в таблиці 3.3.

Отримані результати проведеного дослідження свідчать, що у здобувачів ВО переважно середній рівень сформованості практично-дійового критерію пізнавальної активності.

Таблиця 3.3

Розподіл груп по блокам між майбутніми пілотами

	<i>Схильність до ризику</i>	<i>Допитливість</i>	<i>Уява</i>	<i>Складність</i>
<i>Високий (творча активність)</i>	4	3	5	2
<i>Середній (пошуково-виконавча активність)</i>	12	9	5	11
<i>Низький (репродуктивно-повторювальна активність)</i>	4	8	10	7

Тобто виховання творчого ставлення до дійсності, розвиток уміння знаходити оригінальне рішення в нестандартній ситуації, розв'язувати складні завдання – на такі завдання має бути спрямоване професійне навчання майбутніх пілотів.

Результати експериментальної роботи практично відображають одну тенденцію – недостатній рівень розвитку пізнавальної активності здобувачів ВО. Майже половина обстежених не виявляє інтересу до вивчення навчальних дисциплін, ігнорує додаткове навчальне навантаження, має посередні успіхи у навчанні і не вважає за потрібне їх покращувати.

Аналіз даних по окремих показниках критеріїв пізнавальної активності засвідчує особливо критичну ситуацію у застосуванні майбутніми пілотами здобутих знань у практичній діяльності та у мотивації пізнавальної активності. Отримані результати необхідно врахувати при побудові моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів.

3.2 Обґрунтування моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів

Моделювання є універсальним методом, що широко застосовується в різних галузях науки. Нам імпонує визначення поняття «моделі» як «штучно створеного об'єкта у вигляді схеми, таблиці, креслення, який будучи аналогічним об'єкту дослідження, відображає та відтворює в простішому, зменшеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами об'єкту дослідження, безпосереднє вивчення якого пов'язане з певними труднощами, великими затратами засобів, енергії або просто недоступно і таким чином полегшує процес отримання інформації про предмет дослідження» [9].

Важливими у розробленні комплексної моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів є мета й завдання, втілені в змісті навчання. При цьому мету можна окреслювати у трьох вимірах: як освітню мету, як соціальне замовлення та як практичну реалізацію.

Екстремальні професії, до яких належить професійна діяльність авіаційних фахівців, передбачають наявність ризику, зміну обстановки, ухвалення швидких рішень. Тому професійна підготовка таких фахівців має специфічний характер, що визначає мету професійної підготовки.

При проектуванні моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів ми дотримувалися деяких дослідних процедур, запропонованих А. Дахінім:

- входження в процес і вибір методологічних підстав для моделювання, якісний опис предмета дослідження;
- постановка задач моделювання;
- конструювання моделі з уточненням залежності між основними елементами об'єкта дослідження, визначення параметрів об'єкта і критеріїв оцінки змін цих параметрів, вибір методик вимірювання тощо [11].

Як показало наше дослідження, модель повинна мати динамічний характер, охоплювати дидактичні компоненти процесу професійної підготовки майбутніх пілотів, їх зв'язки і взаємовпливи.

Модель пізнавальної активності здобувачів ВО, повинна, на нашу думку, відповідати таким вимогам:

- давати коректний опис основ пізнавальної активності;
- постулати, які використовуються при побудові моделі повинні відповідати реальним властивостям, елементам пізнавальної активності та взаємозв'язкам цих елементів із методами активізації пізнавальної активності здобувачів;
- доводити модель до рівня, який дає можливість робити висновки про підвищення рівня пізнавальної активності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки в ЗВО.

У процесі дослідження встановлено, що модель пізнавальної активності роботи майбутніх пілотів має базуватися на основних позиціях системного та діяльнісного підходів, тобто бути орієнтованою на розкриття цілісності об'єкта і забезпечуючих її механізмів, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину.

Системний метод виходить з того, що:

- 1) система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів;
- 2) вона утворює єдність із середовищем;
- 3) як правило, будь-яка досліджувана система являє собою елемент системи більш високого порядку;
- 4) елементи будь-якої досліджуваної системи, у свою чергу, зазвичай виступають як системи більш низького порядку.

Системний підхід має два аспекти: пізнавальний (описовий) і конструктивний (використовується при створенні систем). У кожного з цих аспектів – свій алгоритм реалізації. При описовому підході зовнішні

прояви системи (доцільні властивості, а також функції як способи досягнення мети) пояснюються через її внутрішній пристрій – склад і структуру. При проектуванні системи процес йде за наступними категоріями: проблемна ситуація – мета – функція – склад і структура – зовнішні умови. У той же час конструктивний та описовий аспекти системного підходу тісно пов'язані і взаємодоповнюють один одного [10].

З позиції діяльнісного підходу під час проведення процедури моделювання необхідна наявність: мети, завдань моделювання; самої моделі; ознак, якими повинна володіти модель залежно від природи об'єкту моделювання.

Вважаємо, що основним системоутворюючим чинником розробленої моделі є спрямованість усіх її складових на підвищення рівня пізнавальної активності майбутніх пілотів. У нашому баченні модель є відкритою, й за необхідності може доповнюватися, що дозволить узгодити програми навчальних дисциплін, поєднати теоретичне навчання з практичною підготовкою, у результаті чого формується особистість майбутнього фахівця з високим рівнем професійної підготовки.

Складність моделювання в нашому випадку пояснюється необхідністю створення не просто теоретичної, а дієвої функціональної моделі, яка б максимально точно, повно і адекватно представляла всі необхідні компоненти процесу підвищення рівня пізнавальної активності здобувачів ВО і забезпечувала його результативність.

Авіаційна галузь є унікальною та специфічною, тому лише загальнодидактичних методів та засобів підготовки фахівців недостатньо для забезпечення її діяльності професійними робочими кадрами. Орієнтація на «якість» і «специфіку» підготовки майбутніх авіаційних фахівців вимагає обов'язкового застосування специфічно-професійної (специфічно-організаційної, специфічно-процесуальної) організації професійної підготовки, які допоможуть досягти бажаного результату в кінці.

Оскільки підвищення рівня пізнавальної активності майбутніх пілотів має здійснюватись у певній системі, то для створення цілісного уявлення про відповідний процес нами було розроблено модель пізнавальної активності майбутніх пілотів (рис. 3.2).

Реалізація виокремлених умов формування пізнавальної активності здобувачів ВО у процесі професійної підготовки актуалізує пошук методики, яка б дозволила використати всі можливості для всебічного розвитку особистості курсанта. З урахуванням теоретичних засад дослідження та визначених нами умов, що забезпечують ефективність розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів у процесі їх професійної підготовки, виявленого реального стану пізнавальної активності стала можливою розробка педагогічно обґрунтованої та логічно побудованої моделі, яка є схематичним способом відтворення методики розвитку пізнавальної активності здобувачів ВО у процесі професійної підготовки.

В її основу закладено фактори та компоненти (виокремлені на основі аналізу літературних джерел) пізнавальної активності, які нами було виділено у розділі 2.

Модель значно розширює уявлення про складний міжпредметний характер розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів. У ній показано траєкторію розвитку пізнавальної активності як однієї з професійно значущих якостей. Модель має блокову структуру, яка відображує функціональні та змістові характеристики реального педагогічного процесу, позначає етапи розвитку пізнавальної активності курсанта у процесі його професійної підготовки під час навчання у ЗВО.

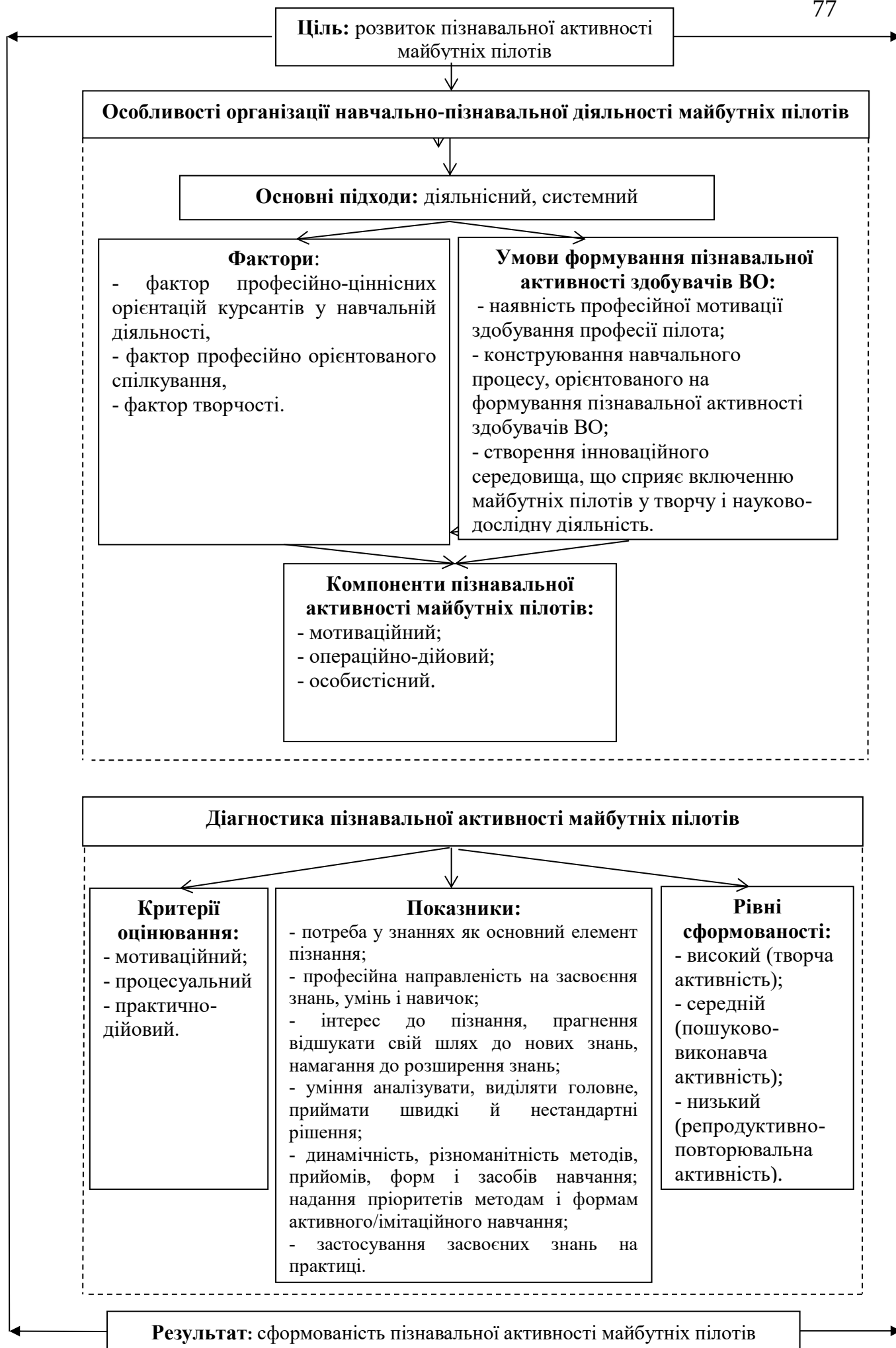

Рис. 3.2 Модель пізнавальної активності майбутніх пілотів

Проаналізуємо зміст кожного блоку. Перший блок містить методологічні підходи; умови, дотримання яких забезпечуватиме інтенсивність та результативність розвитку пізнавальної активності курсантів, розкриває поетапність досліджуваного процесу та передбачає форми і технології, які можуть бути застосовані на кожному з виокремлених етапів для забезпечення досягнення конкретної мети; фактори, що впливають на розвиток пізнавальної активності майбутніх пілотів та компоненти пізнавальної активності курсантів.

Другий (діагностичний) блок нашої моделі включає критерії, показники та рівні сформованості пізнавальної активності здобувачів ВО, задаючи межі педагогічної взаємодії.

Мета досліджуваного процесу: сформувати високий рівень розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів у процесі професійної підготовки.

Факторами розвитку пізнавальної активності здобувачів ВО вважаємо:

- професійно-ціннісна орієнтація курсантів у навчальній діяльності,
- професійно/практико-орієнтоване спілкування,
- творче спрямування.

У якості основних процесуальних компонентів розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів виокремлено: мотиваційний, змістовно-операційний та емоційно-вольовий компоненти.

Діагностичний блок включає розробку критеріїв оцінювання сформованості пізнавальної активності здобувачів ВО, визначення рівнів та показників мотиваційної, процесуальної та практично-дійової готовності курсантів до пізнавальної активності, використання методик оцінки кожного показника (діагностичний інструментарій), аналіз оцінки досягнень тощо.

Варто також наголосити на тому, що для активізації пізнавальної активності важливою є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і

виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів роботи, що реалізується в навчальному процесі і в позанавчальний час. Тобто без поєднання всіх описаних елементів моделі, а також нерозривного зв'язку майбутніх пілотів, професорсько-викладацького складу, та самого ЗВО модель не зможе повноцінно функціонувати.

Проведений аналіз та визначена методологічна основа організації розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів у процесі професійного навчання дозволили виокремити положення, на основі яких може розвиватися їх пізнавальна активність:

- створення позитивного емоційного фону пізнавальної діяльності;
- організація навчальної діяльності на основі особистісно-орієнтованої взаємодії «викладач-здобувач»;
- застосування активних методів і форм навчання, стимулювальних прийомів у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін;
- розробка практичних, професійно-орієнтованих задач-завдань із урахуванням рівня підготовки, міжпредметних зв'язків, цілей і етапів навчального процесу в авіаційному ЗВО;
- виконання випереджувальної самостійної роботи;
- моделювання професійної діяльності тощо.

Таким чином, представлена модель пізнавальної активності майбутніх пілотів є серйозним фактором підвищення загального рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. Охарактеризовані вище компоненти взаємопов'язані, відображають впорядковану сукупність компонентів, що забезпечують досягнення запланованого результату.

У зв'язку з вищезазначеним подальша дослідно-експериментальна робота може здійснюватися у практичній реалізації запропонованої нами моделі в процесі професійної підготовки майбутніх пілотів.

3.3 Розрахунок витрат на розробку моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів

Економічна ефективність – досягнення найбільших результатів за найменших затрат або результативність економічної системи, виражена у співвідношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів [5]. В нашому випадку модель буде використовуватись в педагогічних цілях, тому важко виконати оцінку економічної ефективності.

В розділі наводиться детальний розподіл витрат на розробку моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів, включаючи основну та додаткову заробітні плати керівника проєкту, оскільки розробкою моделі займаються:

- здобувач ВО (магістрант);
- керівник проєкту (викладач).

Магістрант під час розробки моделі зобов'язаний чітко дотримуватися графіку виконання магістерської роботи; подавати на перегляд науковому керівникові магістерську роботу частинами та в завершеному вигляді; оформити магістерську роботу відповідно до стандартів і технічних вимог.

До обов'язків керівника проєкту відносяться:

- допомога у виборі та обґрунтуванні теми дослідження;
- підготовка плану роботи;
- визначення етапів виконання роботи;
- перевірка виконання роботи на різних етапах;
- керівництво в науково-дослідній діяльності;
- керівництво над процесом розробки моделі.

Витрати на науково-дослідні роботи визначаються на основі методу калькуляції, причому витрати визначаються розрахунком за окремими пунктами та подальшим підсумовуванням для визначення повних витрат.

Собівартість моделі складається з наступних витрат:

- основна заробітна плата (з відрахуваннями);
- додаткова заробітна плата;
- витрати на машинний час;
- додаткові витрати.

Для розрахунку годинної заробітної плати використовуємо оклад на місяць сумою 12128,97 грн./ міс. (посадовий оклад доцента з 01.01.2024 року) та норми тривалості робочого часу в годинах при 40-годинному робочому тижні на 2024 рік (Таблиця 3.4) [42]:

Таблиця 3.4

**Норми тривалості робочого часу в годинах при 40-годинному
робочому тижні на 2024 рік**

Норми тривалості робочого часу в годинах при 40-годинному робочому тижні на 2024 рік												
Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Всього
184	168	168	176	184	160	1840	176	168	184	168	176	2096

При цьому середній фонд робочого часу складе $2096:12=175$ годин на місяць.

Таким чином годинна заробітна плата складає:

$$З_{\text{год}} = \frac{\text{Оклад на місяць}}{\text{Фонд робочого часу}} \quad (4.1)$$

$$З_{\text{год}} = \frac{12128,97}{175} = 69,31 \text{ грн}$$

Розмір основної заробітної плати за кожен етап розробки моделі визначається як добуток годинної ставки та часу (в годинах), що необхідний для виконання етапу:

$$З_{\text{етап}} = З_{\text{год}} \cdot t_{\text{вик}} \quad (4.2)$$

Тривалість розробки моделі становила 4 місяці, тобто 84 робочі дні з восьмигодинним робочим днем. Проаналізуємо часові затрати на кожен етап розробки моделі.

Розробка моделі складалась з наступних етапів:

1. Аналіз літературних джерел (30 днів, тобто 240 годин).
2. Відбір змістового наповнення моделі (20 днів, тобто 160 годин).
3. Проєктування та розробка моделі (16 днів, тобто 128 годин).
4. Уточнення та виправлення помилок (8 днів, тобто 64 години).
5. Оформлення результатів та розробка методичного забезпечення (10 днів, тобто 80 годин).

Визначаємо розмір основної заробітної плати за кожен етап розробки моделі за формулою (4.2):

$$З_1 = 69,31 \cdot 240 = 16634,40 \text{ грн}$$

$$З_2 = 69,31 \cdot 160 = 11089,60 \text{ грн}$$

$$З_3 = 69,31 \cdot 128 = 8871,68 \text{ грн}$$

$$З_4 = 69,31 \cdot 64 = 4435,84 \text{ грн}$$

$$З_5 = 69,31 \cdot 80 = 5544,80 \text{ грн}$$

Розмір основної заробітної плати при восьми годинному робочому дню, при 84 днях, що необхідні на розробку, складає:

$$З_{\text{осн}} = \sum Z_{i\text{етап}} = \sum (З_{\text{год}} \cdot t_{\text{вик}}) \quad (4.3)$$

де $t_{\text{вик}}$ – час в годинах, що необхідний для виконання i -го етапу.

$$З_{\text{осн}} = 16634,40 + 11089,60 + 8871,68 + 4435,84 + 5544,80 = 46576,32 \text{ грн}$$

До відрахувань від основної заробітної плати відносять:

- податок на доходи фізичних осіб, ставка якого 18%;
- військовий збір зі ставкою 1,5%.

Таким чином, сума відрахувань на податок, військовий збір та єдиний соціальний внесок складає:

$$V_{\text{под}} = 46576,32 \cdot 0,18 = 8383,74 \text{ грн}$$

$$V_{\text{в.с.}} = 46576,32 \cdot 0,015 = 698,65 \text{ грн}$$

$$V_{\text{відр}} = 8383,74 + 698,65 = 9082,38 \text{ грн}$$

Отже, основна заробітна плата, враховуючи відрахування на податок, військовий збір та єдиний соціальний внесок буде складати:

$$Z_{\text{осн.відр.}} = 46576,32 - 9082,38 = 37493,94 \text{ грн}$$

До додаткової заробітної плати відносять виплати, які передбачені законодавством за невідпрацьований робочий час. Розмір додаткової заробітної плати визначається у відсотках від основної. В наукових організаціях додаткова заробітна плата складає 10-12%.

$$Z_{\text{дод}} = Z_{\text{осн}} \cdot 0,1 = 46576,32 \cdot 0,1 = 4657,63 \text{ грн}$$

У вартість машинного часу враховуємо витрати на електроенергію, які розраховуються за формулою:

$$B_e = W \cdot t \cdot S \quad (4.4)$$

де W – споживана потужність;

t – кількість годин роботи обладнання;

S – вартість 1 кВт/год електроенергії.

Необхідний машинний час на розробку моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів складає 672 години (84 дні · 8 год), Кабінет Міністрів України постановою №632 від 31.05.2024 встановив для всіх жителів України єдину фіксовану ціну на електроенергію – 4,32 грн/кВт·год незалежно від обсягу споживання, а середня потужність, що використовує ноутбук дорівнює 0,03 кВт/год [62].

Таким чином, отримаємо витрати на електроенергію в розмірі:

$$B_e = 0,03 \cdot 672 \cdot 4,32 = 87,10 \text{ грн}$$

Враховуючи, що розробкою моделі займаються дві особи (курсант-магістрант та науковий керівник), то загальні витрати на машинний час будуть складати 174,20 грн.

До додаткових витрат відносимо вартість середньомісячної оплати за Інтернет, що складає 250 грн, враховуючи, що розробкою моделі займаються дві особи 84 дні (4 місяці). Отже, додаткові витрати складають:

$$V_{\text{дод}} = (4 \cdot 250) \cdot 2 = 2000 \text{ грн}$$

Розраховані витрати на розробку моделі зведені в таблицю 4.1.

Таблиця 3.5

Собівартість розробки моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів

Назва статті витрат	Сума, грн.
Основа заробітна плата, враховуючи відрахування	37493,94
Додаткова заробітна плата	4567,63
Витрати на електроенергію	174,20
Додаткові витрати	2000
Всього	44235,77

Отже, собівартість розробки моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів складає 44235,77 грн.

У нашому випадку неможливо розрахувати економічну ефективність роботи, оскільки модель пізнавальної активності майбутніх пілотів має некомерційний характер, і створена для використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Але ми дійшли до висновку, що модель має прийнятну собівартість для її впровадження та використання в процесі професійної підготовки майбутніх пілотів.

ВИСНОВКИ

У магістерській дипломній роботі розглянуто обґрунтування проблеми формування пізнавальної активності майбутніх пілотів, для вирішення якої було теоретично обґрунтовано та розроблено модель пізнавальної активності майбутніх фахівців.

1. Опрацьовано літературні джерела з проблем формування пізнавальної активності у процесі професійної підготовки майбутніх пілотів.

З урахуванням різноманітності трактувань поняття «активність особистості», «пізнавальна активність студентів» було визначено, що активізація системи знань, умінь та навичок, необхідної для професійного становлення майбутнього пілота є необхідністю та рушійною силою в опануванні знань майбутніми фахівцями. Усе це дозволяє розглядати нам пізнавальну майбутніх пілотів як цілісне утворення, систему, що характеризує стан їхньої особистісної сформованості та професійної спрямованості.

2. На основі теоретичного аналізу, порівняння й узагальнення різних поглядів науковців виділено фактор професійно-ціннісних орієнтацій студентів у навчальній діяльності, фактор професійно орієнтованого спілкування, фактор творчості. Безсумнівно, фактори формування пізнавальної активності майбутніх пілотів у процесі професійного навчання повинні реалізовуватися при відповідних умовах. До таких умов ми віднесли:

- наявність професійної мотивації здобування професії майбутнього пілота;
- конструювання навчального процесу, орієнтованого на формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти;
- створення інноваційного середовища, що сприяє включенню майбутніх фахівців у творчу і науково-дослідну діяльність.

3. Найбільш повно і комплексно відобразити основні аспекти пізнавальної активності майбутніх пілотів дає змогу виокремлення трьох основних компонентів: мотиваційного, операційно-дійового і особистісного. Мотиваційний компонент містить емоційно-спонукальні чинники пізнавальної активності курсантів, їхнє ставлення до навчання, прагнення до засвоєння нових знань і способів пізнавальної діяльності. Мотиваційний компонент є джерелом пізнавальної активності, який стимулює розвиток інших компонентів пізнавальної активності здобувачів, та включає в себе пізнавальні мотиви, пізнавальні потреби, пізнавальні інтереси та такі вольові якості, як цілеспрямованість, наполегливість і рішучість.

Операційно-дійовий компонент пізнавальної активності майбутніх фахівців передбачає вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та систематизувати інформацію, здійснювати рефлексію власної діяльності.

Особистісний компонент відображає сформованість особистісних рис майбутніх пілотів, які проявляються і розвиваються в пізнавальній активності: допитливість, вдумливість, рефлексивність, наполегливість, самокритичність, пізнавальна ініціативність тощо.

Взаємозв'язок розглянутих компонентів пізнавальної активності виразно виявляється в навчально-пізнавальній діяльності майбутніх пілотів. У процесі професійної підготовки здобувачів ці компоненти взаємообумовлені, взаємопов'язані і структурно неподільні.

4. Розвиток пізнавальної активності потребує з'ясування способів діагностування сформованості даної якості, показників та рівнів її розвитку. виходячи із сутності пізнавальної активності як якості особистості, її видів, для оцінки рівня розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів визначено три критерії:

- мотиваційний;
- процесуальний;
- практично-дійовий.

Показниками мотиваційного критерію є інтерес до пізнання; ступінь усвідомлення необхідності вчитися; прагнення самостійно вирішувати пізнавальні завдання; допитливість; прагнення підвищити результати навчання; яскраво виражене бажання вчитися; позитивне ставлення до необов'язкових занять тощо.

Процесуальний критерій знаходить своє вираження через високий рівень уваги, пам'яті, уяви; схильність до читання додаткової літератури; високорозвинені інтелектуальні почуття; почуття відповідальності за результати навчання; успішність подолання пізнавальних труднощів; емоційний стан у процесі навчання; тривалу пізнавальну активність; здатності до навчання тощо.

Практично-дійовий критерій представлений наступними показниками: частотою постановки питань перед викладачами й товаришами по навчанню; виступів на заняттях; умінням виділяти головне, доводити, викладати знання; інтересом до раціоналізаторської організації навчальної діяльності; допомога товаришам по навчанню тощо.

При цьому пізнавальна активність майбутніх пілотів повинна характеризуватися такими показниками:

- потреба у знаннях як основний елемент пізнання;
- професійна направленість на засвоєння знань, умінь і навичок;
- інтерес до пізнання, прагнення відшукати свій шлях до нових знань, намагання до розширення знань;
- уміння аналізувати, виділяти головне, приймати швидкі й нестандартні рішення;
- динамічність, різноманітність методів, прийомів, форм і засобів навчання; надання пріоритетів методам і формам активного/імітаційного навчання;
- застосування засвоєних знань на практиці.

Використовуючи теоретичні дані аналізу пізнавальної активності, нами було мовно виділені такі рівні пізнавальної активності майбутніх

пілотів: високий (творча активність), середній (пошуково-виконавча активність), низький (репродуктивно-повторювальна активність) та складено їх якісну характеристику.

5. З метою з'ясування стану пізнавальної активності майбутніх пілотів було використано систему методів дослідження, з-поміж них: онлайн анкетування та тестування здобувачів ВО, зважаючи на реалії воєнного стану в Україні.

Результати експериментальної роботи практично відображають одну тенденцію – недостатній рівень розвитку пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. Майже половина обстежених не виявляє інтересу до вивчення навчальних дисциплін, ігнорує додаткове навчальне навантаження, має посередні успіхи у навчанні і не вважає за потрібне їх покращувати.

Аналіз даних по окремих показниках критеріїв пізнавальної активності засвідчує особливо критичну ситуацію у застосуванні майбутніми пілотами здобутих знань у практичній діяльності та у мотивації пізнавальної активності. Отримані результати необхідно врахувати при побудові моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів.

6. Теоретично обґрунтовано та розроблено модель пізнавальної активності майбутніх пілотів на основі системного підходу. В її основу закладено фактори та компоненти (виокремлені на основі аналізу літературних джерел) пізнавальної активності майбутніх фахівців.

Побудована модель значно розширює уявлення про складний міжпредметний характер розвитку пізнавальної активності майбутніх пілотів. У ній показано траєкторію розвитку пізнавальної активності як однієї з професійно значущих якостей. Модель має блокову структуру, яка відображує функціональні та змістові характеристики реального педагогічного процесу, позначає етапи розвитку пізнавальної активності здобувача у процесі його професійної підготовки під час навчання у ЗВО.

7. Виконано розрахунок витрат на розробку моделі пізнавальної активності майбутніх пілотів. У нашому випадку неможливо розрахувати економічну ефективність роботи, оскільки модель пізнавальної активності майбутніх пілотів має некомерційний характер, і створена для використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Але розроблена нами модель має прийнятну собівартість для її впровадження та використання в процесі професійної підготовки майбутніх пілотів.

Таким чином, представлена модель пізнавальної активності майбутніх пілотів є серйозним фактором підвищення загального рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. У зв'язку з вищезазначеним подальша дослідно-експериментальна робота може здійснюватися у практичній реалізації запропонованої нами моделі в процесі професійної підготовки майбутніх пілотів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К.О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії*. К. : Либідь, 2006. С. 37–51.
2. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/69.pdf (дата звернення 09.12.2024)
3. Активність і діяльність. Основні характеристики активності. Провідний вид діяльності. URL: <https://studfile.net/preview/5259411/page:24/> (дата звернення 09.12.2024)
4. Алексєнко Т. Ф. Вплив інформаційних технологій на стан і вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем суспільства. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2013. № 3. С. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_3_3 (дата звернення 09.12.2024)
5. Бойчик І. М. Економіка підприємства: підручник. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 378 с.
6. Буряк В. Урахування особливостей індивідуальних стилів навчальної роботи в підвищенні ефективності пізнавальної діяльності. *Рідна школа*. 2010. № 7-8. С. 3-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2010_7-8_3 (дата звернення 09.12.2024)
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
8. Венгер О.П. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 / Національний університет «Острозька академія».

Острог, 2014. 225 с. URL: <https://theses.oa.edu.ua/DATA/33/VengerOP.pdf> (дата звернення 09.12.2024)

9. Гільман А.Ю. Психологічні умови формування саногенного мислення студентської молоді: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2017. 400 с. URL: https://www.oa.edu.ua/doc/dis/GILMAN_D.pdf (дата звернення 09.12.2024)

10. Глухарев С. М. Конспект лекцій з курсу «Методологія наукових досліджень» (Методологія економічних досліджень) (для магістрів спеціальності 8.03050401 «Економіка підприємства»). Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2012. 112 с.

11. Гоменюк Г.В. Концептуальна модель компетентнісно орієнтованого навчання алгебри учнів основної школи. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/15556/1/Gomeniyk.pdf> (дата звернення 09.12.2024)

12. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.

13. Гордієнко А.В. Психологічний аналіз діяльності. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1fe43443-cdee-4ffa-8d87-af0665c55baa/content> (дата звернення 09.12.2024)

14. Горохівський О. Є. Формування пізнавальної активності курсантів вищих навчальних закладів міністерства надзвичайних ситуацій у процесі вивчення спеціальних дисциплін. дис. ... к-та пед. Наук: 13.00.04 / Вінниця. 2006. 206 с.

15. Давидюк Н. Психолого-педагогічні умови розумового виховання дітей у працях В. О. Сухомлинського. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3. С. 77-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2019_3_22 (дата звернення 09.12.2024)

16. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Хмельницький: ТУП, 2002. 334 с.

17. Засядько І. І. Активізація пізнавальної діяльності студентів засобами комп'ютерної техніки. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки / РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. Вип. 51. С. 152–156.*
18. Зорій Я.Б. Активізація пізнавальної діяльності громадян як основа військово-професійної підготовки майбутніх фахівців на військових кафедрах закладів вищої освіти України. URL: <http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/article/view/240> (дата звернення 09.12.2024)
19. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
20. Керницька Л.І. Сутність та структура готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до взаємодії у виробничо-технологічній діяльності. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/69/part_1/35.pdf (дата звернення 09.12.2024)
21. Костюк Г. С. Основні принципи радянської психології // Радянська школа і організація її роботи. Київ, 1939. 88 с.
22. Киричук О. Формування в учнів активної життєвої позиції. К.: Рад. школа, 1983. 136 с.
23. Колобич О. П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.
24. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038 (дата звернення 09.12.2024)
25. Костюк Г. С. Основні принципи радянської психології. Радянська школа і організація її роботи. Київ, 1939. 88 с.
26. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання-Прес, 2003. 418 с.

27. Лещенко Г. А. Модель педагогічної системи формування професійної надійності майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 40. с. 191–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_40_28 (дата звернення 09.12.2024)

28. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп. Харків: «ОВС», 2002. 400 с.

29. Льотні фахівці [3143] | КЛАСИФІКАТОР ПРОФЕСІЙ ДК 003:2010. URL: <https://dovidnyk.in.ua/directories/profesii/id/3143> (дата звернення 09.12.2024)

30. Лузан П. Г. Теоретичні і методичні основи формування навчальнопізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти: дис. ... д-ра пед. наук / К., 2004. 505 с.

31. Максимчук Н.П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6076/1/Maxymchuk.pdf> (дата звернення 09.12.2024)

32. Мачушник О.В. Пізнавальна активність як психологічна проблема. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7483/97/> (дата звернення 09.12.2024)

33. Методичні рекомендації "Розвиток пізнавальної активності молодших школярів як один із аспектів реалізації компетентнісно-орієнтованого підходу на уроках". URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-piznavalno-aktivnosti-molodshih-shkolyariv-yak-odin-iz-aspektiv-realizaci-kompetentnisno-orientovanogo-pidhodu-na-urokah-406886.html> (дата звернення 09.12.2024)

34. Методологія наукових досліджень. Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051

Економіка, освітньої програми “Економіка довкілля та природних ресурсів” денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 113 с.

35. Мінакова В. О. Моделювання професійної діяльності – ефективна форма практичного навчання. *Форум педагогічних ідей «УРОК»*. URL:

http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/34626/ (дата звернення 09.12.2024)

36. Міхно С. Технологія формування пізнавально-творчої самостійності майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки (при вивченні педагогічних дисциплін). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4. С. 145-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_4_16 (дата звернення 09.12.2024)

37. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посібник. 3-є вид. Київ, 2001. 607 с.

38. Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099927.pdf> (дата звернення 09.12.2024)

39. Надольний М. Рушійні сили історії. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

40. Наукові перспективи. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/download/6367/6400/6402> (дата звернення 09.12.2024)

41. Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць / Гол. ред. Т.С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2020. Вип. 7. 224 с.

42. Норми тривалості робочого часу на 2024 рік. URL: <https://buhgalter911.com/spravochniki/oplata-truda/norma-prodolzhitelnosti->

[rabocheho-vremeni/norma-prodolghitelynosti-rabocheho-950662.html](https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/zbirniku/13/12.pdf) (дата звернення 09.12.2024)

43. Олексюк О.Є. Критерії оцінки ефективності процесу активізації пізнавальної діяльності студентів. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/zbirniku/13/12.pdf> (дата звернення 09.12.2024)

44. Олійник І.М. Формування пізнавальної активності студентів у процесі навчання у закладі вищої освіти. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/17990/1/Oliinyk.pdf> (дата звернення 09.12.2024)

45. Оніпченко П.М., Невзоров Р.В. Роль авіаційної педагогіки у професійній підготовці курсанта-льотчика в умовах багатoproфільного ВВНЗ. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/413101> (дата звернення 09.12.2024)

46. Особливості формування пізнавальної активності студентів у навчальному процесі ВНЗ. URL: <http://surl.li/zubntr> (дата звернення 09.12.2024)

47. Педагогіка / ред.: Г. Нойнера, Ю. К. Бабанського. Москва: Педагогіка, 1984. 238 с.

48. Педагогічний словник / ред. Ярмаченка М. Д. Київ: Педагогічна думка, 2001. 320 с.

49. Перелік нормативно-правових документів з авіаційної безпеки станом на 8.03.2024. URL: <https://avia.gov.ua/bezpeka-aviatsiyi/aviatsijna-bezpeka/perelik-normatyvno-pravovyh-dokumentiv-z-aviatsijnoyi-bezpeky/> (дата звернення 09.12.2024)

50. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. *Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти*. К.: Слово, 2006. 616с.

51. Повітряний кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T113393?an=1170> (дата звернення 09.12.2024)
52. Правила організації та виконання авіаційних робіт у сільському та лісовому господарстві. URL: <https://avia.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/Pravila-organizatsiyi-ta-vikonannya-aviatsijnih-robit.pdf> (дата звернення 09.12.2024)
53. Прищеп С.М. Особистісна активність як основа життєдіяльності школяра. URL: <http://surl.li/urImhh> (дата звернення 09.12.2024)
54. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія / ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 308 с.
55. Прохоренко І.В., Тимошенко Н.А., Соколова Н.П. та ін. Методи підвищення безпеки польотів повітряних суден в особливих ситуаціях у польоті. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/181/173 (дата звернення 09.12.2024)
56. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості. Харків: Мачулін, 2017. 441 с.
57. Ребенок В. Пізнавальна активність. URL: <http://surl.li/ilbrhq> (дата звернення 09.12.2024)
58. Розвиток пізнавального інтересу. URL: <http://www.garmoniya.mk.ua/articles/rozvytok-piznavalnogo-interesu-odyn-z-nayvazhlyvishyh-zavdan-doshkilnoyi-ta-pochatkovoyi> (дата звернення 09.12.2024)
59. Розенберг А. Я. Розвиток пізнавальної активності старшокласників. *Радянська школа*. 1990. №7. С. 55-62.
60. Рудницька О.П. Педагогіка загальна та мистецька: Навч. посібник К.: ТОВ "Інтерпроф", 2002. 270 с.

61. Садова Т.А. Розвиток пізнавальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульного навчання. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/4_2011/28.pdf (дата звернення 09.12.2024)
62. Скільки електроенергії споживає ноутбук. URL: <https://bud-prom.com.ua/skilky-elektroenergiyi-spozhyvaye-noutbuk/> (дата звернення 09.12.2024)
63. Скрипченко О. В., Загальна психологія - Основні характеристики активності. URL: https://westudents.com.ua/glavy/77613-osnovn-harakteristiki-aktivnost.html#google_vignette (дата звернення 09.12.2024)
64. Солдатенко М.М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності. Монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. 198 с.
65. Струкова О.В. Систематизація наукових поглядів на проблему мотиву та мотивації у психологічній науці. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/Systematization-of-scientific-views-on-the-problem-of-motive-and-motivation-in-psychological-science-O.-V.-Srukova.pdf> (дата звернення 09.12.2024)
66. Суркова К. В., Тимошенко Г. С. Теорія управління: методичні вказівки до практичних занять з теми: «Експертні методи прийняття рішень». Кіровоград: КЛА НАУ, 2013. 64 с.
67. Тернавська Т. А. Проблеми активізації пізнавальної діяльності у студентів ВНЗ. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / голова редкол. Гірник А. М. Київ : Академія, 2006. № 3. С. 24–29.
68. Тимочко О.І., Дмитрієв О.М., Олізаренко С.А., Задкова О.В., Падалка І.О. Курс лекцій з навчальної дисципліни Льотна експлуатація повітряних суден. Кропивницький. ЛА НАУ, 2023 180с. URL: https://dspace.sfa.org.ua/bitstream/123456789/1959/1/Tymochko_Liotna%20ekspluat_KL%20.pdf (дата звернення 09.12.2024)

69. Філософський енциклопедичний словник. Київ. Абрис. 2002.
URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (дата звернення 09.12.2024)
70. Фіцула М.Н. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. 544 с.
71. Формування пізнавальної активності учнів на уроках математики засобами інтерактивних методів навчання. URL:
<https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/9915/1/Budnik.doc> (дата звернення 09.12.2024)
72. Хоменко Т.В. Розвиток пізнавальної активності студентів економічних спеціальностей у процесі вивчення англійської мови *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: зб. наук. Праць. Київський національний лінгвістичний університет. 2005. Вип. 29. С. 99-102.
73. Хотин В.Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей в процесі професійної підготовки. URL:
<https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/6353/Khotin.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 09.12.2024)
74. Чувасова Н.О. Критерії і рівневі характеристики пізнавальної активності студентів вищих педагогічних закладів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 36. С. 237-244.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2012_36_39 (дата звернення 09.12.2024)
75. Чумак О. Особливості адміністративно-правового статусу екіпажу повітряного судна цивільної авіації України. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/33.pdf> (дата звернення 09.12.2024)

76. Шепеленко Т. Л. Теоретичні засади проблеми пізнавальної активності і самостійності студентів. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2017/2/20.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для здобувачів вищої освіти, спрямована на дослідження мотиваційних установок на пізнавальну діяльність

Шановний здобувач, будь ласка, оберіть один із варіантів, запропонованих анкетною, і обведіть відповідну літеру. Якщо необхідно, додайте свій варіант відповіді. Дані, які ви вкажете, не будуть повідомлятися третім особам. Вони будуть використані для наукового дослідження.

1. Оберіть один з варіантів, який найбільше відповідає Вашій позиції на заняттях:

a. Я активно працюю на заняттях, оскільки мені подобається навчатись і дізнаватись щось нове

b. Я активно працюю на заняттях, коли за виконану роботу буду відповідно оцінений

c. Я не бачу сенсу виявляти активність на заняттях, за необхідності викладач сам питає

d. _____

2. Кількість якої інформації, яку Ви отримуєте на парах, на вашу думку, можна було б збільшити, щоб заняття були для Вас більш цікавими?

a. додати більше теоретичних обґрунтувань і пояснень суспільно-економічних явищ та процесів

b. надавати більше інформації, що необхідна для вдосконалення моїх професійних знань та умінь

c. наводити більше практичних прикладів та цікавих фактів

d. _____

3. Чи виконуєте Ви завдання, які ставлять викладачі додатково?

a. так, обов'язково, оскільки такі завдання зазвичай дуже цікаві

b. іноді, коли за це ставлять більший бал

c. ні, якщо це не обов'язкове завдання

d. _____

4. Яке з наведених тверджень найбільше відповідає Вашій позиції щодо необхідності самостійної роботи курсанта?

a. повноцінну освіту можна здобути, лише якщо самостійно багато працювати, адже те, що дають викладачі – лише мінімум, якого недостатньо для успішної професійної діяльності в подальшому

b. якщо щось задали на самостійне опрацювання, то його треба шукати і вчити, оскільки цей матеріал може потрапити на екзамені, проте така форма засвоєння матеріалу не дуже ефективна

c. матеріал, що відведено на самостійне опрацювання, – це втрачений матеріал, адже сам студент не завжди може знайти час на його пошуки

d. _____

5. Що Ви найчастіше відчуваєте, коли вас викликають відповідати?

a. задоволення від того, що можу продемонструвати свої знання

b. хвилювання, оскільки це мій обов'язок

c. неприємні відчуття – не люблю, коли мене примушують відповідати перед групою

d. _____

6. Чи хотіли б ви спробувати себе у ролі викладача?

a. так, мені подобається пояснювати іншим щось нове для них

b. так, я хотів би

c. немає такого бажання

d. _____

Додаток Б

Анкета для здобувачів вищої освіти

З метою дослідження проблеми формування пізнавальної активності майбутніх пілотів просимо Вас у даній анкеті визначити, яким завданням Ви надасте перевагу на заняттях:

1. Проведення дослідження за допомогою тестових завдань.
2. Підготовка повідомлення-доповнення.
3. Написання реферату.
4. Віднаходження цікавих фактів.
5. Виступ з підготовленим питанням.
6. Знаходження оптимального рішення в стандартних умовах і при виникненні особливих ситуацій.
7. Прогнозування перебігу подій певної авіаційної ситуації, яка дала б матеріал для певних рекомендацій щодо забезпечення безпеки польотів.
8. Придумування варіантів завдань для контрольної роботи і вивченої теми
9. Відповіді на запитання.

Додаток В

Методика діагностики особистісної креативності О. Тунік

Робіть позначки до кожного речення і не замислюйтесь довго. Тут нема вірних або невірних відповідей. Відмічайте перше, що приходить вам у голову, коли читаєте речення. Це завдання не обмежене в часі, але працюйте якомога швидше. Пам'ятайте, що коли даєте відповіді до кожного речення, ви повинні відмічати те, що дійсно відчуваєте. Ставте позначку "Х" в ту колонку, яка більше всього підходить Вам. На кожне питання вибирайте тільки одну відповідь.

1. Якщо я не знаю вірної відповіді, то намагаюся здогадатись про неї.
2. Мені подобається розглядати предмет ретельно і детально, щоб виявити деталі, яких я не бачив раніше.
3. Як правило, я запитую, якщо чогось не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.
5. Перед тим, як грати у нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі те, що мені потрібно буде взяти або зробити.
7. Якщо щось не вдається з першого разу, я буду працювати до тих пір, поки не зроблю це.
8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші не знайомі.
9. Краще я буду робити все звичайно, ніж шукати нові способи.
10. Мені подобається в'яснити, чи так все насправді.
11. Мені подобається займатись чим-небудь новим.
12. Я люблю заводити нових друзів.
13. Мені подобається думати про те, чого зі мною ніколи не відбувалось.
14. Як правило, я не витрачаю часу на мрії про те, що колись стану відомим актором, музикантом, поетом.
15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.
16. Мені більше подобалося б працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.
17. Я нервуюсь, якщо не знаю, що відбудеться далі.
18. Мені подобається те, що незвичайне.
19. Я часто намагаюсь уявити собі те, про що думають інші люди.
20. Мені подобаються розповіді або телевізійні передачі про події, які відбулися в минулому.
21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.
22. Як правило, я зберігаю спокій, коли щось роблю не так або помиляюсь.
23. Коли я виросту, мені б хотілося зробити або звершити щось таке, що ніколи не вдавалося до мене.

24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичайним способом.
25. Багато існуючих правил, мене, як правило, не влаштовують.
26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка не має вірної відповіді.
27. Існує багато речей, з якими мені б хотілося проекспериментувати.
28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на питання, я буду притримуватись неї, а не шукати інші відповіді.
29. Мені не подобається виступати перед групою.
30. Коли я читаю або дивлюсь телевізор, я уявляю себе кимсь із героїв.
31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.
32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.
33. Мені подобається досліджувати старі валізи і коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.
34. Мені б хотілося, щоб мої батьки і керівники робили все, як звичайно, і не змінювались.
35. Я довіряю своїм почуттям і передчуттям.
36. Цікаво припустити щось і перевірити, чи правий я.
37. Цікаво братися за головоломки та ігри, в яких необхідно розраховувати свої подальші кроки.
38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитись, що в них всередині і як вони працюють.
39. Моїм кращим друзям не подобаються дурні ідеї.
40. Мені подобається вигадувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.
41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.
42. Мені було б цікаво шукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.
43. Мені подобається братися за нове, щоб подивитися, що з цього вийде.
44. Мені цікаво грати в улюблені ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.
45. Мені подобається розмірковувати про щось цікаве, про те, що ніколи не приходило в голову.
46. Коли я бачу картину, на якій намальований хтось незнайомий, мені цікаво знати, хто це.
47. Я люблю перегортати книги і журнали для того, щоб просто подивитись, що в них.
48. Я думаю, що на більшість питань існує одна вірна відповідь.
49. Я люблю задавати питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.
50. У мене є багато цікавих справ як у навчальному закладі, так і вдома.